

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Paula Rincon Skute

Avgörande skillnader mellan
sambo- och
äktenskapslagstiftningen

Examensarbete
30 högskolepoäng

Docent
Eva Ryrstedt

Familjerätt

Höstterminen 2007

1 Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte och frågeställning	4
1.2 Ämnet och dess avgränsningar	5
1.3 Metod och material	6
1.4 Disposition	6
2 NEUTRALITETSIDEOLOGIN	8
3 NORMATIVA GRUNDMÖNSTER	12
4 ÄKTENSKAPETS SAMT SAMBOFÖRHÅLLANDETS HISTORIA	13
4.1 Historisk redogörelse	13
5 FRAMVÄXTEN AV DAGENS REGELSYSTEM	18
5.1 Äktenskapet	18
5.2 Samboförhållandet	19
6 EN RÄTTSLIG DEFINITION	22
6.1 Begreppet äktenskap	22
6.2 Begreppet samboende	23
7 SKILLNADER I REGLERINGEN AV ÄKTENSKAPET OCH SAMBOFÖRHÅLLANDET	25
7.1 Äktenskapets ingående	25
7.2 Samboförhållandets ingående	26
7.3 Äktenskapets upphörande	28
7.4 Samboförhållandets upphörande	29

7.5	Underhållsskyldighet mellan makar	29
7.6	Underhållsskyldighet mellan sambor	31
7.7	Makars äganderätt till egendom	32
7.8	Sambors äganderätt till egendom	34
7.9	Bodelning mellan makar	35
7.10	Bodelning mellan sambor	39
7.11	Efterlevande makes rättsställning	41
7.12	Efterlevande sambos rättsställning	45
8	ANALYS OCH SLUTSATSER	47
8.1	Analys av lagstiftningarnas skillnader samt av normativa grundmönster	47
8.2	Ett fullständigt jämställande av makar med sambor?	52
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	56
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	59

Sammanfattning

Om man ser på regleringen av samboförhållandet respektive äktenskapet ur ett historiskt perspektiv, är det mycket som har hänt inom den familjerättsliga arenan. Framförallt har samboförhållandet blivit ett självständigt rättsinstitut som med åren har kommit att likna äktenskapet allt mer. Trots det återstår mycket arbete för lagstiftaren för att de två rättsinstituten skall bli jämbördiga. Att skillnaderna mellan sambo- och äktenskapslagstiftningen är avgörande blir särskilt synligt i bestämmelserna om bodelning och arv. Bodelningsreglerna för sambor är inte alls så omfattande som de för makar och sambor – till skillnad från makar - har ingen som helst arvsrätt till varandra. Att det finns väsentliga skillnader i sambo- och äktenskapslagstiftningen, har förmodligen att göra med att äktenskapet och samboförhållandet baseras på olika normativa grundmönster. Enligt dessa är gemenskap och familjestabilitet mest dominerande för äktenskapslagstiftningen, medan sambolagstiftningen innehåller desto större inslag av individualitet och ekonomisk självständighet.

Neutralitetsideologin, som präglar den äktenskapsrättsliga regleringen idag, motsätter sig en likställning av de två rättsinstituten. En central tanke för ideologin är att människor inte bör påtvingas äktenskapets omfattande reglering, om de inte väljer att gifta sig. Därför är en utgångspunkt att SamboL inte bör innehålla en alltför omfattande reglering och att äktenskapet bibehåller en central ställning i familjerätten. Syftet med SamboL har således blivit att skapa endast ett *minimiskydd* för den svagare parten. På detta sätt tvingas de som vill bli omfattade av det större regelverket att ingå äktenskap. Människors val av samlevnadsform blir således beroende av juridiska faktorer. På grund av dessa omständigheter har samboförhållandet, enligt min uppfattning, förvandlats just till det som lagstiftaren var rädd för, nämligen ett andra klassens äktenskap. Genom att ha i åtanke att allt fler sedan 1960-talet väljer att ingå samboförhållande i stället för äktenskap, anser jag att det inte finns någon anledning att tillmäta äktenskapet en större betydelse än samboförhållandet. Det skall således inte ha någon betydelse om man är gift eller sambo för att få omfattas av ett fullgott rättsligt skydd. Till detta argument hör även att människors sexuella läggning inte skall vara avgörande för vilken lagstiftning som skall gälla. Därför menar jag att äktenskapet och samboförhållandet – och så även registrerat partnerskap - bör jämföras under en och samma lagstiftning. Det är inte förrän då som sambor och makar kan betraktas vara av lika värde.

Förord

Jag vill börja med att tacka min make Fernando och min lilla dotter Elena för all glädje och kärlek som ni ger mig och det stöd jag har fått för att skriva detta arbete. Tack även för att ni har visat stort tålamod under skrivandets gång, särskilt i sluttampen av mitt arbete. Fortsättningsvis vill jag ge ett särskilt tack till min kära mor för dina fantastiska insatser när det har gällt att passa Elena, vilket har gjort detta arbete möjligt. Du skall dessutom ha ett tack för att nästan alltid ha en lösning på de problem som jag möter på vägen, vad de än må gälla. Jag vill samtidigt utnyttja tillfället att tacka mina kära systrar, Maya och Marcela, för att ni trott på mig juristutbildningen igenom. Advokaterna Ylva Brämberg och Anna Rydén skall ha tack för en intressant och rolig praktik och alla de praktiska råd och tips som ni gett mig under det sista året på min utbildning. Jag vill självklart även tacka min handledare Eva Ryrstedt för din tillgänglighet, ditt visade intresse, dina goda råd, inspiration och din professionella handledning. Sist men inte minst vill jag ge ett stort tack till Maria Martinsson för att du tog dig tid att korrekturläsa min uppsats.

Lund, den 25 januari 2008
Paula Rincon Skute

Förkortningar

GB
SamboL
ÄB
ÄktB
PartnerskapsL

Giftermålsbalken
Sambolagen
Ärvdabalken
Äktenskapsbalken
Lagen om partnerskap

1 Inledning

I dagsläget är det inte lika många människor som väljer att gifta sig eller ingå registrerat partnerskap. En stor anledning till detta är att många idag i stället väljer att leva i samboförhållanden.¹ Troligen anser många att vi har en så pass bra sambolagstiftning idag att det inte är nödvändigt att gifta sig för att få ett fullgott rättsskydd i förhållande till sin samlevnadspartner. Riktigt är att SamboL idag erbjuder ett mer heltäckande rättssystem än någonsin och faktum är att den har kommit att likna alltmer äktenskapets regelsystem. Än idag fattas dock en bra bit på vägen tills de två rättsinstituterna kan kallas jämbördiga, om de någonsin kommer att göra det. På olika ställen i SamboL beskrivs sambor som två ”personer som bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållande”.² Sambor omfattas dock inte av ÄktB utan av ett särskilt rättssystem vilket markerar att samboförhållandet och äktenskapet är två skilda rättsinstitut. Enligt min mening är det i praktiken omöjligt att se med blotta ögat om två personer är sambor eller gifta. Den som blir hembjuden på middag hos en främmande familj har nog svårt att uppfatta om mannen och kvinnan i familjen är gifta eller sambor. Trots att det kan verka så lika att vara gift och sambo är det ändå enligt lagen så olika. Man kan fråga sig varför det är på detta sätt.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att studera och klarlägga äktenskapets respektive samboförhållandets regelsystem och på så sätt belysa skillnader rättsinstituterna emellan. Eftersom dagens regelsystem är ett resultat av gårdagens, känns det viktigt att belysa äktenskapsrätten även ur en historisk synvinkel. Genom att studera nutida och dåtida äktenskapslagstiftning kan jag på så sätt öka och fördjupa både min egen och förhoppningsvis andras kunskap och förståelse inom berörda rättsområden.

Jag avser även att studera sambo- respektive äktenskapslagstiftningen utifrån normativa grundmönster, som har påverkat och som ger sig uttryck i människors tänkande och handlande i vardagslivet samt på det rättsliga planet. I studiet av sambo- respektive äktenskapslagstiftningen kommer jag att utgå från de normativa grundmönstren gemenskap respektive ekonomisk självständighet och individualitet. En förebild här är Ryrstedt, vars avhandling *Bodelning och bostad; ekonomisk självständighet eller gemenskap* behandlar hur dessa normativa grundmönster präglar sambors respektive makars egendomsförhållanden, särskilt vad gäller bostad.³

¹ Se avsnitt 5.2 om framväxten av samboförhållandets regelsystem.

² 1 §, 2 st SamboL.

³ Ryrstedt, *Bodelning och bostad; ekonomisk självständighet eller gemenskap*, s. 16 f.

Ett tredje syfte är att belysa lagstiftningen med utgångspunkt i den så kallade neutralitetsideologin. Neutralitetsideologin innebär kort en grundläggande tanke bakom SamboL:s reglering att lagstiftaren skall vara neutral i förhållande till människors val att sammanleva på. Jag kommer att gå närmare in på neutralitetsideologins innebörd längre fram i arbetet. Slutligen hoppas jag därmed även att öka min och andras medvetenhet om vad samboende och äktenskap innebär som samlevnadssätt och om vilka rättsliga konsekvenser som medföljer.

Jag avser att besvara följande frågeställning:

- Vilka är de avgörande skillnaderna mellan lagstiftningen av sambor och makar?

1.2 Ämnet och dess avgränsningar

I en jämförelse av äktenskapet och samboförhållandet har jag valt att begränsa mig till att enbart analysera de *avgörande* skillnaderna för att jag annars riskerade att uppsatsen blev alltför uppräknande, långdragen och deskriptiv. Genom att uppmärksamma de rättsområden som utgör de väsentliga skillnaderna kommer läsaren dessutom att ha lättare för att dra egna slutsatser och på så sätt ta till sig uppsatsen på ett bättre sätt.

Nedan följer en uppräknning av de rättsområden som kommer att studeras. De rättsområden som faller utanför denna uppräknning anser jag inte tillhöra de *väsentliga* skillnaderna mellan sambo- och äktenskapslagstiftningen. Sådana rättsområden kommer således inte att beröras i denna uppsats. Studiet av följande rättsområden ligger till huvudsaklig grund för analysdelen av denna uppsats.

- äktenskapets respektive samboförhållandets ingående
- äktenskapets respektive samboförhållandets upphörande
- makars respektive sambors underhållsskyldighet
- makars respektive sambors äganderätt till egendom
- makars respektive sambors bodelning
- efterlevande makes respektive sambos rättställning

Fastän min jämförelse av de olika rättsområdena huvudsakligen fokuserar på de avgörande skillnaderna mellan sambor och makar, kommer jag dock även att redogöra för vissa likheter mellan regleringen av de olika rättsinstituterna. Här är bland annat likadelningsprincipen intressant då den är en huvudregel vid bodelning för både makar och för sambor. Vidare finns jämkningmöjligheter både i ÄktB och i SamboL när likadelning leder till ett oskäligt resultat. Även lilla basbeloppsregeln och bestämmelsen om sambos rätt att ta över bostad och bohag enligt en behovsprövan påminner skarpt om äktenskapslagstiftningen. Bodelningsreglerna kommer för övrigt

att behandlas i avsnitt 7.9 *Bodelning mellan makar* respektive 7.10 *Bodelning mellan sambor*.

I studiet av sambo- respektive äktenskapsregleringen har jag begränsat mig till att utgå från de normativa grundmönstren gemenskap respektive ekonomisk självständighet och individualitet. Andra normativa grundmönster kommer således inte att behandlas i denna uppsats.

Där uppsatsen behandlar rättsläget för makar respektive sambor, behandlas också rättsläget för registrerade partners respektive homosexuella sambor. Homosexuella sambor regleras i den nya könsneutrala SamboL som trädde i kraft år 2003. Registrerade partners omfattas idag av i stort sätt samma lagstiftning som makar genom PartnerskapsL.

1.3 Metod och material

Jag har till största delen använt mig av sedvanlig rättsdogmatisk metod, där jag har haft särskild nytta av ÄktB och SamboL samt förarbetena till ÄktB. Anders Agells bok *Äktenskap, samboende, partnerskap* har varit mycket användbar när det har gällt att redogöra för äktenskapets och samboförhållandets stora skillnader.

Tillsammans med Agells kritik av neutralitetsideologin har teorin om de normativa grundmönstren, vilka Ryrstedts använder sig av i sin avhandling *Bodelning och bostad; ekonomisk självständighet eller gemenskap*, legat till särskild grund för mitt arbete. Slutligen skall nämnas att Internet har bidragit till mycket matnyttig information och gett mig ett bredare perspektiv på familjerättsfrågor som jag stött på under arbetets gång. Här har framförallt den juridiska databasen Westlaw varit en viktig källa, framförallt när det har gällt användningen av lagar och förarbeten, men även med hänsyn till Karnovs lagkommentarer och praxis.

I kapitel 4 *Äktenskapets samt samboförhållandets historia* har jag tillämpat rätthistorisk metod.

1.4 Disposition

Uppsatsen börjar med *kap 1*, som består av arbetets inledning. Här framställs uppsatsens frågeställning, syfte och avgränsning samt dess metod och material. Inledningen innehåller även mina egna funderingar rörande äktenskapet och samboförhållandet i dagsläget i syfte att inspirera läsaren och väcka dennes egna tankar och funderingar kring ämnet. *Kap 2* respektive *kap 3* avser en genomgång av den så kallade neutralitetsprincipen respektive de normativa grundmönstren som ligger till grund för utformningen av sambo- respektive äktenskapsregleringen. I *kap 4* behandlas äktenskapets respektive samboförhållandets historia som

tillsammans med *kap 5* har som avsikt att belysa lagstiftarens tankar och motiveringar kring uppkomsten av äktenskapets och samboförhållandets dagsaktuella regelsystem. *Kap 6* innehåller en genomgång av den rättsliga definitionen av äktenskapet respektive samboförhållandet. *Kap 7* går igenom sådana rättsområden inom äktenskapet och samboförhållandet som är intressant ur ett jämförande perspektiv. Här kommer jag bland annat att tala om äktenskapets respektive samboförhållandets ingående och upphörande samt redogöra för frågor om exempelvis bodelning och efterlevande makes respektive sambos rättställning. Mitt arbete avslutas med *kap 8* där jag gör de väsentliga skillnaderna i äktenskapets respektive samboförhållandet mer uppenbara med en jämförande analys, utifrån vilken jag grundar mina slutsatser. Här utgör neutralitetsideologin och teorin om normativa grundmönster en stor del av min analys.

2 Neutralitetsideologin

Vid 1960-talets slut och 1970-talets början tillkom ett stort antal lagregler som tog hänsyn till samboförhållandet. Under denna period, som även präglades av reformarbeten när det gällde äktenskapet, har den så kallade neutralitetsideologin länge varit en grundläggande målsättning för lagstiftningens inriktning på olika områden.⁴

1969 utsågs en kommitté vid namn familjelagssakkunniga i syfte att utreda den familjerättsliga lagstiftningen. Familjelagssakkunnigas utredningsuppdrag utmynnade i betänkandet *Familj och äktenskap*.⁵ Under sitt arbete hade familjelagssakkunniga att följa de för reformarbetet av departementschefen uppsatta riktlinjer. Redan i ett förarbete från 1968 rörande reformarbetet av äktenskapslagstiftningen⁶ talade departementschefen om att äktenskapsrätten blivit gammal och förlegad och att den därför behövde genomgå en genomgripande revision. Vidare belyste han lagstiftningen som det viktigaste instrumentet för att tillmötesgå människors önskningsar eller för att styra in utvecklingen i nya banor. Därför var det viktigt att lagstiftning gjordes på rätt sätt och efter vissa bestämda riktlinjer, bland annat skulle äktenskapet ha en central plats inom familjerätten. Vidare var en ny modern lagstiftning nödvändigt för att äktenskapet skulle kunna fylla en funktion även i framtiden. Enligt departementschefen skulle det huvudsakliga målet för riktlinjerna vara att skapa en så neutral lagstiftning som möjligt i förhållande till olika samlevnadsformer⁷, eftersom den familjerättsliga lagstiftningen inte borde innehålla några bestämmelser "... som skapar onödiga svårigheter eller olägenheter för dem som skaffar sig barn och bildar familj utan att gifta sig".⁸ Departementschefen belyste att lagstiftningens funktion skall vara att lösa praktiska problem och inte att ge en samlevnadsform företrädesrätt framför andra. Dessa riktlinjer, som familjelagssakkunniga hade att följa, är ett direkt uttryck för neutralitetsideologin.⁹

Familjelagssakkunniga fann det emellertid svårt att helt basera den familjerättsliga lagstiftningen på neutralitetsideologin eftersom den representerar två motstridiga intressen. Det ena intresset rör sig om den enskildes integritet och innefattar de enskildas rätt att själva få välja vilka normer som skall gälla i deras samlevnad. Detta tankesätt innebär att samhället genom lagstiftning inte bör påtvinga sambor enhetliga regler om deras familjs samlevnad utan de är upp till de enskilda att bestämma om ett så personligt område. Genom att lagstiftaren respekterar de enskildas integritet i dessa frågor kan de enskilda själva komma till insikt med de

⁴ Agell, *Samboende utan äktenskap*, 1985, s. 84.

⁵ SOU 1972:41, s. 3.

⁶ Prop. 1968:136.

⁷ SOU 1972:41, s. 91.

⁸ SOU 1972:41, s. 58.

⁹ SOU 1972:41, s. 91.

problem som samlevnaden kan medföra och därmed själva finna en lösning på dem. Det andra intresset har att göra med en slags likabehandlingsprincip, som innebär att samma regler bör gälla för mannens och kvinnans samlevnad oavsett om de är gifta eller inte, det vill säga att samma faktiska sociala situation skall behandlas lika oavsett den rättsliga formen, så att de som har valt en viss samlevnadsform inte ges vare sig fördelar eller nackdelar i förhållande till de som valt en annan form.¹⁰

Familjelagssakkunniga konstaterade att en avvägning av neutralitetsideologins två intressen var en nödvändighet för att bestämma på vilket sätt neutralitet skall förverkligas. De kom här fram till att neutralitetsideologins första intresse skall prioriteras¹¹, eftersom det annars kan finnas fara för att lagstiftningen gör intrång i den enskildes personliga sfär. Att låta de olika samlevnadsformerna präglas av en fullständig neutralitet, menade familjelagssakkunniga, kan leda till att det i stället blir meningslöst att ingå äktenskap, eftersom äktenskapet då kommer att innebära varken fördelar eller nackdelar som inte redan följde av samlevnaden. Till följd av detta, menade familjelagssakkunniga, att riktlinjen som dragits upp för reformarbetet - att äktenskapet skall bibehålla en central plats inom familjerätten - kommer att kränkas.¹²

Tanken på en fullständig neutralitet till samlevnadsformer, vilket innebar ett fullkomligt jämställande av äktenskap med långvarig samlevnad, kom upp till diskussion redan 1973 i propositionen *Förslag till lag om ändring i giftermålsbalken, mm*, där föredragande statsrådet avvisar tanken på ett fullständigt jämställande med motiveringen att äktenskapsrättens regler uppenbarligen endast kan göras tillämpliga om parterna valt att gifta sig. Således måste äktenskapet bygga på en frivillig överenskommelse och de som blir makar manifesterar sin överenskommelse utåt sett. Därför kan de äktenskapliga reglerna endast tillämpas på makar och således kan inte sambor omfattas av reglerna i ÄktB, utan måste i stället omfattas av en särskild lag.¹³

Att familjelagssakkunniga vid en avvägning förkastade den del av neutralitetsideologin som förespråkar fullständig neutralitet till samlevnadsformer, betydde emellertid inte att de var emot att sambor i vissa avseenden gavs samma regler som makar inom områden utanför det som äktenskapslagstiftningen reglerar. Exempel på där en sådan jämställdhet skulle kunna komma i fråga var regler om vårdnaden om barn och regler inom social- och skatterätten.¹⁴ I propositionen till 1973 års reglering talar föredragande statsråd om vikten av att eftersträva enhetliga regler för sambor som för makar inom sådana rättsområden som direkt eller indirekt berörde barn, när det handlar om att tillgodose barns intressen, särskilt när

¹⁰ SOU 1972:41, s. 91.

¹¹ Agell, 1985, s. 112.

¹² SOU 1972:41, s. 91 ff.

¹³ Prop. 1973:32, s. 84.

¹⁴ SOU 1972:41, s. 96 f.

det gällde vårdnaden om barn och rätten till gemensam familjebostad.¹⁵ Även här ställde man sig alltså positiv till jämställdhet inom områden som inte reglerar äktenskapslagstiftningen.

I Sverige har det blivit officiellt accepterat att tillämpa den del av neutralitetsideologin som förespråkar likabehandlingsprincipen inom social- och skatterätten. Inom civilrätten har man inte eftersträvat full likabehandling, men däremot blivit alltmer öppen till att lagstifta om sådana tvister mellan sambor som det anses särskilt angeläget att få lösta.¹⁶ Svensk rätt tillämpar således båda neutralitetsbegreppen; det ena - som representerar intresset att skydda enskildas integritet - på äktenskapsrättens område, vars regler i princip blir tillämpliga endast på makar och det andra - som förespråkar likabehandlingsprincipen - inom social- och skatterätten samt på andra rättsområden som inte gäller sambors inbördes förhållande, vars regler blir tillämpliga på såväl sambor som makar.¹⁷

I sin bok *Samboende utan äktenskap* framför Agell kritik mot neutralitetsideologin och påstår att det finns fara för att neutralitetsideologin och den lagstiftning som den baseras på skulle leda till att äktenskapsfrekvensen stannar på en ganska låg nivå eller kanske till och med sjunker ytterligare. Agell, till skillnad från övriga, förespråkar ett fullständigt jämställande av samboende med äktenskap. Han medger emellertid att ett fullständigt jämställande skulle kunna leda till vissa tillämpningssvårigheter eftersom det skulle innebära att valfriheten att inte gifta sig och på så sätt undgå samma rättsverkningar som ett äktenskap ger, togs bort.¹⁸ Detta skulle i sin tur göra äktenskapet onödigt vilket skulle öka tillämpningssvårigheterna.¹⁹ Att det dessutom redan existerar bevisvårigheter när det gäller att fastställa när ett samboförhållande föreligger förenklar inte situationen, enligt Agell.²⁰ Trots att ett fullständigt jämställande av samboförhållandet och äktenskapet skulle innebära en hel del komplikationer menar Agell att detta ändå är att föredra. Dessutom påstår Agell att det inte kommer att bli möjligt att på lång sikt upprätthålla en lagstiftning baserad på neutralitetsideologin utan att äktenskapet så småningom jämföras med ett långvarigt samboende mellan man och kvinna.²¹

I sin avhandling *Bodelning och bostad; ekonomisk självständighet eller gemenskap* kritiserar Ryrstedt bland annat föredragande statsråds förkastande av ett fullständigt jämställande av äktenskapet och samboförhållandet. Enligt föredragande måste äktenskapet oundvikligen vara grundat på en frivillig överenskommelse, varför de äktenskapliga reglerna endast kan tillämpas på makar. Att sambor på grund av detta inte

¹⁵ Prop. 1973:32, s. 84-85.

¹⁶ Agell, 1985, s. 94.

¹⁷ Agell, 1985, s. 33.

¹⁸ Agell, 1985, s. 92, 94.

¹⁹ Agell, 1985, s. 112 f.

²⁰ Agell, 1985, s. 92 f.

²¹ Agell, 1985, s. 112 f.

kan omfattas av de äktenskapliga bestämmelserna, utan måste omfattas av en särskild lag, förutsätter att de som bestämmer sig för att ingå äktenskap i så fall gör ett medvetet val just därför att de önskar bli omfattade av äktenskapsrättens regler. I hennes kritik av detta anför Ryrstedt att ”skälen att ingå äktenskap torde vara mer komplexa än så och bygga på andra traditioner”. Hon menar att den äktenskapliga lagstiftningen i stället bygger på det förhållande att när två personer väljer att ingå äktenskap medföljer automatiskt ett äktenskapsrättsligt regelsystem. Att omfattas av de äktenskapsrättsliga reglerna är, enligt Ryrstedt, alltså något som sker per automatik och inget som bygger på någon medveten önskning. Enligt denna tankegång menar Ryrstedt att man i så fall kan ”koppla på samma regelsystem där två personer valde att leva tillsammans utan att gifta sig”.²²

Skillnaderna mellan den äktenskapliga regleringen och regleringen mellan sambor, menar Ryrstedt, beror på bland annat att samboförhållandet inte innefattar några samhälleliga förväntningar om att förhållandet skall vara livslångt.²³

²² Ryrstedt, s. 33 f.

²³ Ryrstedt, s. 402.

3 Normativa grundmönster

I studiet av sambo- respektive äktenskapsregleringen och dess skillnader är en genomgång av lagars olika paragrafer givetvis av betydande värde. För att få en mer mångfacetterad bild på utformningen av dagens lagstiftning är det emellertid viktigt att även undersöka de bakomliggande tankar, moraliska sedvänjor samt grundläggande värderingar som har utvecklats i samhället. Dessa så kallade normativa grundmönster kommer till uttryck i den rättsliga regleringen. De går igen i olika sammanhang och har en viss konstans. De normativa grundmönstren fungerar som olika poler i ett normativt fält. Dessa poler kommer ständigt i konflikt och är starkt politiskt laddade. Det rör sig om djupt förankrade normativa föreställningar som bestämmer människans tankar och handlande både i vardagslivet och på det rättsliga planet.²⁴

I hennes avhandling *Bodelning och bostad; ekonomisk självständighet eller gemenskap* beskriver Ryrstedt hur de normativa grundmönstren gemenskap respektive ekonomisk självständighet och individualitet har präglat regleringen av makar och sambor.²⁵ Här är centralt för hennes studie den motsättning som dessa grundmönster utgör genom att grundmönstret gemenskap hela tiden gör sig påmint på den individuella äganderättens bekostnad. Ett exempel här är huvudprincipen för likadelning som innebär att det sker en förmögenhetsöverföring och ekonomisk utjämning mellan parterna, vilken i sin tur hindrar makar respektive sambor från att verka som ekonomiskt självständiga individer.²⁶

Skillnaderna mellan sambo- och äktenskapslagstiftningen består bland annat i att lagstiftningen bakom äktenskapet respektive samboförhållande är präglad av dessa normativa föreställningar.²⁷ Denna problematik kommer vidare att behandlas i kap 8 som utgör analysdelen i detta arbete.

²⁴ Ryrstedt, s. 16 ff.

²⁵ Ryrstedt, s. 16 ff.

²⁶ Ryrstedt, s. 407 ff.

²⁷ Ryrstedt, s. 402.

4 Äktenskapets samt samboförhållandets historia

Att känna till den tidigare regleringen av äktenskapet och samboförhållandet är inte bara intressant ur ett rättshistoriskt perspektiv utan även för att få en bättre förståelse av lagstiftarens motiveringar och tankar bakom framväxten av dagens gällande lagsystem. Detta kapitel fokuseras på äktenskapets samt samboförhållandets historia från den tidiga medeltiden till 1970-talet. Tiden från 1970-talet fram till idag, som har en mer direkt koppling till framväxten av dagens regelsystem, kommer därmed inte mer än att snuddas vid i detta kapitel för att återses i en mer djupgående redogörelse i kapitel 5 *Framväxten av dagens regelsystem*.

4.1 Historisk redogörelse

Under den tidiga medeltiden, tiden mellan 1000 och 1300-talet,²⁸ rådde en världslig syn på äktenskapet som inte hade att göra med vare sig religionen eller kyrkan. Äktenskapet var som en självklarhet i vardagen och behövde inte kyrkans inblandning för att anses giltigt. Redan under denna tid fanns en variant på vad vi idag kallar samboförhållande, vilket var förhållande mellan en man och en så kallade slegfred. En slegfred var en kvinna som levde tillsammans med en man och födde hans barn utan att gifta sig. Det var mycket vanligt och även socialt accepterat. Dessutom var det väldigt vanligt att gifta män hade, utöver sin maka, en eller flera slegfreder boende hos sig. En långvarig samlevnad mellan en man och en slegfred kunde förvandlas till ett äktenskap, om slegfreden hade bott i mannens hus under tre vintrar. Ett sådant äktenskap var emellertid endast en personlig överenskommelse mellan man och kvinna och skilde sig från det regelrätta äktenskapet som även innebar ett godkännande av valet av partner av de blivande makarnas släktingar och dessutom vissa förpliktelser och rättigheter inte bara mellan man och hustru utan även familjerna emellan.

Under 1300-talet började katolicismen etableras.²⁹ Den katolska kyrkan hade under denna tid ett enormt politiskt, ekonomiskt och kulturellt,³⁰ men även rättsligt inflytande³¹. Prästen döpte, förrättade konfirmation och vigsel, delade ut nattvard, tog emot bikt och gav den sista smörjelsen. Genom dessa heliga handlingar följde kyrkan människan genom hela livet.³² Katolicismen innebar en mycket strängare syn på äktenskapet än vad folket var vant vid. Denna stränga syn kom att sätta stor prägel på äktenskapsrätten på så sätt att

²⁸ Bergström, Löwgren, Almgren, Alla tiders historia, s. 47.

²⁹ Gaunt, Familjeliv i Norden, s. 62 f.

³⁰ Bergström, Löwgren, Almgren, s. 47.

³¹ Gaunt, s. 62.

³² Bergström, Löwgren, Almgren, s. 67.

alla äktenskap som inte var prästvigda ogiltigförklarades.³³ Äktenskapet utgjordes på denna tid av tre fristående ceremonier, vilka bestod av för det första en privat överenskommelse mellan familjerna och deras barn om att bröllop skall ståndas, för det andra en trolovningsceremoni och för det tredje själva vigseln. Under denna tid betraktades trolovningen som den viktigaste bröllopsceremonin för folket eftersom den ansågs som bindande för alltid. Trolovningen innebar en särskild rituell ceremoni och gav äktenskapet en världslig karaktär. Att trolovningen hade en central betydelse i äktenskapsbildningen var ett faktum som kom att kvarstå i sekler och som inte ens kyrkan kunde ändra på förrän i slutet på 1500-talet i samband med reformationen.³⁴

Med 1500-talet kom reformationen. Genom reformationen fick den kyrkliga rätten större betydelse än tidigare och inflytandet över den världsliga lagstiftningen blev stort.³⁵ Denna tid präglades av många reformer och, dessvärre, allmän förvirring hos folket som inte visste vilken ceremoni som utgjorde ett giltigt äktenskap. Detta ledde till att många därför gifte sig på det sätt som de själva ansåg var det rätta. En sådan oordning i äktenskapsbildningen kunde kyrkan inte tolerera och under 1500-talets mitt började kyrkan se över äktenskapslagstiftningen. Genom *Vadstena artiklar* 1552 beslöts att vanligt folk skulle följa en särskild bestämd trolovningsceremoni med prästens medverkan och därmed upphörde den civila trolovningsceremonin att gälla efter att under en lång tid haft den centrala rollen i äktenskapsbildningen. De nya reformerna innebar att trolovningen fick bindande verkan, vilket innebar att två människor som trolovade sig på det nya viset varken kunde bryta sitt löfte eller upphäva äktenskapet. Kyrkan gjorde det dock svårt för sig genom att spä på den förvirring som fanns ytterligare, när den inte kunde förklara nyligen trolovades barn oäkta i en situation där de trolovade hade påbörjat sitt samliv utan att vänta på den kyrkliga vigseln. Sådana föräktenskapliga relationer kom dock i annan dager i sekelskiftet.³⁶

De nationalstater som växte fram under 1500-talet hade på många sätt enväldiga styrelser. Kyrkan och staten som tidigare var varandras motståndare fann all anledning till samarbete för att uppnå en enhetlig ordning inom landet. Detta kom i sin tur att innebära en sexuell repression som nådde sin topp under 1600-talet. Den sexuella repressionen straffade hårt alla former av för- eller utomäktenskapliga relationer.³⁷ För att kontrollera befolkningen fördes kyrkoböcker där vigslar och födslar registrerades. Att vara ogift mor under denna tid var inte lätt, utan dessa accepterades inte utan frystes ut ur samhället och hånades på de mest förnedrande sätt. Den mörkaste tiden inträffar mot slutet av 1600-talet då också antalet registrerade utomäktenskapliga barn var ytterst lågt.³⁸ Denna

³³ Gaunt, s. 62.

³⁴ Gaunt, s. 66 f.

³⁵ Lindstedt, Cronberg, Synd och skam, s. 57.

³⁶ Gaunt, s. 66 f, s. 72.

³⁷ Lindstedt, Cronberg, s. 57.

³⁸ Gaunt, s. 69.

nolltolerans mot all utomäktenskaplig sexualitet kom att prägla Sverige under hela perioden från slutet av 1500-talet fram till början på 1700-talet.³⁹

Under 1700-talets början ville jurister få ett stopp på den vedervärdiga behandlingen av ogifta mödrar som den sexuella repressionen orsakade och framförde krav på förändring. Inför den nya svenska lagen, 1734 års Giftermålsbalk (GB), hävdade ämbetsmännen att den metod som samhället använde för att lösa problemet med utomäktenskapliga barn hotade befolkningstillväxten eftersom den ledde till att ogifta kvinnor för att undvika den förnedrande bestraffningen i stället födde sina barn i hemlighet för att sedan ta livet av dem. Detta resulterade i att offentligt skriftermål avskaffades 1767 för att i stället utbytas mot åtta dagars fängelse med endast vatten och bröd som föda. 1778 stiftades ett barnamordsplakat som bland annat garanterade alla de ogifta kvinnor som ville föda sina barn utanför hemmet fullständig anonymitet.⁴⁰

GB innebar att den världsliga rätten erkände den kyrkliga vigseln som den enda lagliga formen för ingående av äktenskap.⁴¹ Därmed sattes punkt för den förvirring rörande vilken ceremoni som utgjorde ett giltigt äktenskap, vilken hade präglat folket under sekler.

Under 1700-talets andra hälft och framåt var synen på sexualitet mer frisläppt och i och med detta ökade antalet utomäktenskapliga barn under denna tid. Denna ökning fortsätter fram till början av 1900-talet.⁴² Under 1800-talet minskade äktenskapsfrekvensen drastiskt och ogifta mödrar blev slutligen socialt accepterade. Det blev till och med vanligt att folk sammanlevde på ett sätt som kan jämföras med vår tids samboförhållande. Särskilt vanligt blev det i Stockholm och därför kallades sådana förhållanden stockholmsäktenskap. Under denna tid började också folk röra på sig mer och de som bodde på landsbygden som inte ägde mark förflyttade sig mot städerna för att söka arbete på fabriker. Detta resulterade i att människor från olika trakter blandades både kultur- och traditionsmässigt, vilket gjorde det omöjligt att följa de gamla familjetraditionerna där familjen och släkten var de avgörande beslutsfattarna för om ett äktenskap borde ingås eller ej. I stället började alltfler själva bestämma hur och med vem de skulle bilda familj. De fanns även de som inte gifte sig för att de inte hade råd.⁴³

Mot slutet av 1800-talet och början av 1900-talet blev det vanligare än någonsin att sammanleva med sin partner utan att gifta sig. Detta berodde framförallt på att folket ville ge uttryck för en besvikelse och göra uppror mot att det endast fanns en kyrklig vigsel och inte någon borgerlig. Som svar på folkets missnöje infördes slutligen den borgerliga vigseln år 1909.

³⁹ Lindstedt, Cronberg, s. 11.

⁴⁰ Gaunt, s. 72 f, s. 78.

⁴¹ SOU 1978:55, s. 33 f.

⁴² Gaunt, s. 72 ff.

⁴³ <http://www.brollopsguiden.se/traditioner/klassisktfrieri.shtml> (källan hämtad 10 oktober, 2006)

Nu kunde folket välja att gifta sig antingen borgerligt eller kyrkligt.⁴⁴ Många valde emellertid att inte gifta sig. De flesta av dessa var inom skogsbruket och valde i stället att leva som sambor livet ut med flera barn och allt vad ett vanligt äktenskap annars på den tiden innebar. Det blev även alltmer frekvent i storstäderna att yngre förlovade par sammanlevde i ett provår innan de gifte sig. Detta så kallade provår drog många emellertid ut på till att gälla i flera år.⁴⁵

År 1920 tillkom en ny GB. Den blev ett svar på ett behov av en modernare lagstiftning som byggde på nya principer och som bättre representerade den nya tidens värderingar. Tidigare hade gällt 1734 års GB. Denna representerade gamla föråldrade värderingar som exempelvis att mannen hade en dominant ställning i förhållande till kvinnan. 1920 års GB byggde i stället på jämställdhet med nya regler om makarnas gemensamma och individuella äganderätt i förhållande till varandra. Tanken på ekonomisk gemenskap bevarades dock genom reglerna om likadelning vid ett äktenskaps upplösning, som än idag är central i äktenskapslagstiftningen. Nu blev det också möjligt att skilja sig på friare grunder än förr.⁴⁶

På 1960-talet började antalet giftermål minska kraftigt samtidigt som antalet samboförhållanden blev allt fler. På bara fem år, från 1966 till 1971 minskade det årliga antalet giftermål från ca 60 000 till ca 40 000.⁴⁷

År 1969 tillsattes en kommitté vid namn familjelagssakkunniga, vilka kom att stå bakom många förändringar i äktenskapsrätten. I direktiven antogs bland annat att rätten till äktenskapsskillnad borde vara grundad på ännu liberalare principer än de man konstaterat i 1920 års GB, vilka byggde på en lång och varaktig söndring mellan makarna. Man menade att var och en av makarnas önskan till äktenskapsskillnad skulle respekteras. Vidare diskuterades vilken inställning lagstiftningen skulle ha till samboförhållandet och man kom fram till att lagstiftaren borde ställa sig neutral till mannens och kvinnans val av samlevnadsform.⁴⁸ Detta uttrycker neutralitetsprincipen vars genomgång återfinns i kap 2 *Neutralitetsideologin*.

År 1973 var ett år som förde med sig många lagförändringar i sambo- och äktenskapslagstiftningen. Bland annat tillkom Lag (1973:651) om ogifta samboendes gemensamma bostad och nya regler i GB om ingående och upplösning av äktenskap. Reglerna i GB överfördes senare till en ÄktB som trädde i kraft 1988. Detta resulterade i sin tur i nya bestämmelser om underhållsskyldighet mot make, nya regler om efterlevande makes arvsrätt i Ärvdabalken samt en ny SamboL, Lag (1987:232) om sambors gemensamma hem.

⁴⁴ SOU 1978:55, s. 44.

⁴⁵ Statistiska centralbyrån, Fakta om den svenska familjen – sammansättning och förändringar från barndom till ålderdom, s. 55 f.

⁴⁶ Agell, Äktenskap samboende och partnerskap, 2004, s. 14 f.

⁴⁷ Statistiska centralbyrån, s. 55 f.

⁴⁸ Agell, 2004, s. 15 f.

Med undantag för giftermålsboomen 1989, som berodde på en förändring i lagen om änkepension och som resulterade i 108 919 giftermål, har antalet giftermål under 1970- och 80-talen legat runt 40 000.⁴⁹ År 1993 var siffran så låg som 34 005 och 1998 var det färre än 32 000 människor som gifte sig. Under 2000-talet har trenden dock vänt och antalet giftermål i Sverige låg år 2006 på 45 551. Vad gäller antalet skilsmässor har siffran legat runt 20 000 i närmare 30 år.⁵⁰

⁴⁹ Statistiska centralbyrån, s. 55 f.

⁵⁰ Statistiska centralbyrån:
http://www.scb.se/templates/tableOrChart_26046.asp (källa hämtad den 26 november 2007).

5 Framväxten av dagens regelsystem

Detta avsnitt behandlar äktenskapsrättens moderna historia som direkt anknyter till regelsystemet idag samt väsentliga nyheter i sambo- och äktenskapslagstiftningen.

5.1 Äktenskapet

Idag regleras rättsförhållandet mellan makar genom ÄktB som trädde i kraft 1988 och som ersatte GB. GB som hade gällt sedan 1921 och präglats av den tidens värderingar, blev i takt med samhällsutvecklingen alltmer föråldrad. Detta ledde till stegvisa reformarbeten, som framförallt innebar att nya regler om ingående och upplösning av äktenskap togs in i GB 1973. Dessutom gjordes en del ändringar av regler om makars underhållsskyldighet år 1978. De nya reglerna fördes sedan över i ÄktB. Samtidigt utökades balken med nya regler om makars egendom. Syftet med de nya reglerna var framför allt att få till stånd en bättre utjämning mellan en ekonomiskt starkare respektive svagare make. Här fick man dock göra en avvägning mellan å ena sidan intresset att värna om makarnas ekonomiska självständighet gentemot varandra och å andra sidan intresset att skydda den ekonomiskt svagare maken när äktenskapet upplöstes.⁵¹ I betänkandet *Äktenskapsbalk* från 1981 föreslog familjelagssakkunniga en relativt långtgående utjämning av makars egendom med den nordiska likadelningsregeln som huvudregel. Samtidigt föreslogs avvikelser från likadelningsregeln genom mer omfattande jämningsregler vid bodelning på grund av äktenskapsskillnad.⁵² Det nordiska samarbetet har betytt mycket för äktenskapslagstiftningen vilket bland annat GB vittnar om. Även vid utformningen av ÄktB har man beaktat det nordiska samarbetet framförallt eftersom den rörliga friheten över de nordiska gränserna började bli allt vanligare. Särskilt när det gällde den familjerättsliga lagstiftningen fanns det ett självklart intresse för dem som flyttade från ett nordiskt land till ett annat att lagstiftningen var så likartad som möjligt i de olika länderna.⁵³ Likadelningsregeln är nu en huvudregel i ÄktB och kan frångås vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad genom att en utvidgad allmän jämningsregel, framförallt när det gäller kortvariga äktenskap.

ÄktB har även inneburit förbättringar av reglerna om vederlag som vid bodelningen ger en make kompensation i vissa fall då den andra maken har minskat sitt giftorättsgods. ÄktB har även möjliggjort för makar som är överens om det, att dra in viss enskild egendom i bodelningen som då blir

⁵¹ Prop. 1986/87:1, s. 38 f.

⁵² SOU 1981:85, s. 98 ff.

⁵³ Prop. 1986/87:1, s. 38 f.

behandlad som giftorättsgods. Dessutom har det genom ÄktB skapats en möjlighet att förrätta bodelning inte bara när äktenskapet är upplöst utan även tidigare när ansökan görs om äktenskapsskillnad eller under pågående äktenskap efter anmälan till domstol. ÄktB har också medfört att bodelningsmöjligheterna för en make att i samband med äktenskapets upplösning få överta den andra makens bostad har utvidgats till att omfatta alla former av bostäder. Enligt de nya reglerna kunde dessutom en make efter en behovs- och skälighetsprövning få överta bohag som tillhör den andra maken och som har begagnats gemensamt i hemmet.

I samband med ÄktB:s tillkomst gjordes även vissa ändringar i Ärvdabalken (ÄB) i syfte att skapa ett starkare ekonomiskt skydd för en efterlevande make vid den andra makens död.⁵⁴

För en djupare genomgång av makars egendomsförhållande, hänvisar jag i övrigt till avsnitt 7.7 *Makars äganderätt till egendom* och avsnitt 7.9 *Bodelning mellan makar*.

5.2 Samboförhållandet

Den nuvarande sambolagstiftningen går tillbaka till början av 1970-talet. Frågan om hur lagstiftaren borde ställa sig till äktenskapsliknande samlevnad togs först upp i direktiven till familjelagssakkunniga år 1969, som 1973 bidrog till Lag (1973:651) om ogifta sambors gemensamma bostad.

Med 1973 års SamboL blev det möjligt för den ena parten att vid upplösning av samboförhållandet mot lösen överta den gemensamma bostaden från den andra efter en behovsprövning om det rörde sig om en hyres- eller bostadsrätt.⁵⁵ 1987 ersattes 1973 års SamboL av en nyare mer omfattande SamboL, nämligen Lag (1987:232) om sambors gemensamma hem. Lagen blev tillämplig på sådana samboförhållanden där en ogift man och en ogift kvinna levde tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden.⁵⁶ Genom SamboL från 1987 kom sambolagstiftningen att närma sig ÄktB:s regler. Till exempel när ett samboförhållande upplöstes fick samborna en giftorättsliknande rätt till delning av sådan egendom i det gemensamma hemmet som hade anskaffats för gemensamt begagnande. Detta betydde att ÄktB:s huvudregel om likadelning av egendom även blev en huvudregel i 1987 års SamboL, dock för sambor avseende endast viss egendom.

Om en likadelning framstod som oskälig kunde göras avsteg från den på motsvarande sätt som för makar. Med 1987 års SamboL blev det även möjligt för de sambor som önskade hålla isär sina ekonomiska förhållanden

⁵⁴ Prop. 1986/87:1, s. 1 f.

⁵⁵ Prop. 2002/03:80, s. 24 f, se även Lag (1973:651) om ogifta samboendes gemensamma bostad.

⁵⁶ Se Lag (1987:232) om sambors gemensamma hem.

att helt avtala bort lagens delningsregler.⁵⁷ Vidare fick rätten för sambor att överta den andra sambons bostad och bohag i princip samma utformning som för makar. I fall ett samboförhållande upphörde genom den ena sambons död fick den efterlevande sambon alltid rätt att erhålla så mycket av den egendom i det gemensamma hemmet som hade anskaffats för gemensamt begagnande, så långt egendomen räckte, att dess värde motsvarade två gånger basbeloppet.⁵⁸ Homosexuella sambor ställdes i stort sett utanför 1987 års SamboL då de endast i vissa fall omfattades SamboL och i de flesta fall fick vända sig till 1987 års lag om homosexuella sambor.⁵⁹

Idag omfattas sambor av 2003 års SamboL. Dagens SamboL kom till bland annat efter att regeringen i förarbetet *Ny sambolag* konstaterat att det fanns ett behov av att ändra och komplettera samboreglerna i vissa avseenden och att sambolagstiftningen även behövde förtydligas och utvidgas något. Regeringen anförde att 1987 års SamboL visserligen uppfyllde sitt övergripande syfte väl, det vill säga att ge samboförhållandets svagare part ett minimiskydd vid samboförhållandets upplösning, men att en reform var nödvändig för att ytterligare förstärka skyddet av den svagare parten.

Till skillnad från den gamla lagen gäller den nya även för homosexuella sambor. Många regler i 1987 års SamboL har förts över till den nya SamboL i nästintill oförändrat skick. De ändringar och kompletteringar som har gjorts är bland annat att den nya SamboL innehåller en allmänt tillämplig och klarare definition av sambor, tydligare regler om när ett samboförhållande skall anses ha upphört och en möjlighet för samborna att ingå en sorts föravtal om bodelning. Dessutom har införts tidsfrister för att begära bodelning eller övertagande av bostaden och regler om viss redovisningsskyldighet som, liksom i äktenskap, skall hindra illojala förfaranden.

En ny SamboL var även ett svar på ett, i takt med det stigande antalet samboförhållanden, ökat behov av en mer heltäckande samboreglering än vad 1987 års SamboL redan utgjorde. I förarbetet *Ny sambolag* anförde regeringen att samboreglerna, liksom i 1987 års SamboL, även i fortsättningen borde inriktas på att tillhandahålla juridiska lösningar på företrädesvis ekonomiska problem och på de frågor där det fanns ett praktiskt skyddsbehov för parterna. Regeringen talade här även om att så långt som möjligt jämställa sambors regler med makars i den mån regler för sambor behövdes.⁶⁰

I förarbetet *Äktenskapsbalk* anförde regeringen att man borde sträva efter att reglerna för sambor så långt möjligt blev lika dem som skall gälla för gifta för att på så sätt skapa en mjuk övergång mellan äktenskapsliknande

⁵⁷ Prop. 1986/87:1, s. 2.

⁵⁸ Basbeloppet är beräknat enligt Lag (1962:381) om allmän försäkring.

⁵⁹ Prop. 1986/87:1, s. 3, se även Lag (1973:651) om ogifta samboendes gemensamma bostad.

⁶⁰ Prop. 2002/03:80, s. 1, s. 24 ff. Se även Sambolag (2003:376)

samboende och äktenskap. Då såg man fortfarande på samboförhållandet som ett förstadium till äktenskap. Att regeringen i förarbetet *Äktenskapsbalk* såg positivt på ett visst jämställande av sambors reglering med makars betydde emellertid inte ett förespråkande av en genomgripande sambolagstiftning. Tvärtom, menade regeringen att det kunde vara skadligt för samboförhållandet att sambolagstiftningen utsattes för en alltför omfattande reglering, eftersom samboförhållandet inte längre skulle tjäna sitt syfte då det skall bygga på en frivillig överenskommelse mellan en man och en kvinna att ett visst regelsystem skall tillämpas på deras samlevnad. I stället menade regeringen att de sambor som vill att ett mera heltäckande juridiskt system skall tillämpas på deras samlevnad får i så fall låta registrera sin samlevnad genom att ingå äktenskap.⁶¹

Samma argument som ovan framfördes även i förarbetet *Ny SamboL* med orden att ”det bör undvikas att samboregleringen i alltför hög grad närmar sig den äktenskapsrättsliga regleringen”. Anledningen var att samboförhållandet till skillnad från äktenskapet innebär att särskilda rättsregler blir tillämpliga på samlevnaden utan att samborna avger någon uttrycklig önskan eller viljeförklaring om detta. Vidare anförs att om sambolagstiftningen hade varit alltför omfattande riskerar samboförhållandet att bli ”ett äktenskapsliknande system av lägre dignitet”.⁶²

⁶¹ Prop. 1986/87:1, s. 40 f.

⁶² Prop. 2002/03:80, s. 25.

6 En rättslig definition

I detta kapitel behandlas innebörden och betydelsen av begreppen äktenskap och samboende. Jag har främst utgått från den definition som anges i betänkandet SOU 1972:41 *Familj och äktenskap*.

6.1 Begreppet äktenskap

En definition av äktenskapet finner vi i familjelagssakkunnigas huvudbetänkande *Familj och äktenskap*. Familjelagssakkunniga är en kommitté som utsågs i avsikt att utreda den familjerättsliga lagstiftningen.⁶³ Enligt betänkandet är äktenskapet präglad av å ena sidan de rättsliga förhållandena, å andra sidan själva familjebildningen. Med de rättsliga förhållandena menas den förbindelse mellan man och kvinna som ingås i viss form och som för makarna medför vissa rättsverkningar både när ett äktenskap ingås och upphävs, men även under äktenskapets gång. Denna definition innefattar äktenskapet som rättsinstitut och innebörden av det äktenskapliga regelsystemet. Eftersom de rättsliga förhållandena ständigt ändras i takt med att rättsregler och nya lagar inom området träder i kraft, kommer även definitionen av äktenskapet att förändras med dem.

Den aspekt på definitionen av äktenskapet som utgör själva familjebildningen betecknar den faktiska förbindelsen mellan mannen och kvinnan och den gemenskap som bildas inom äktenskapet av makar och övriga släkt- och familjemedlemmar. Denna del av definitionen täcker inte äktenskapets rättsverkningar eller de formella reglerna för äktenskapet, utan andra rättigheter och skyldigheter som makar har gentemot varandra som ligger utanför äktenskapslagstiftningen.⁶⁴

Vid tillkomsten av ÄktB utarbetade man äktenskapets grundläggande principer. Dessa principer kom att samlas i balkens första kapitel. Enligt ÄktB 1:1 kan endast man och kvinna ingå äktenskap. Här får mannen och kvinnan beteckningen makar. Paragrafen hindrar homosexuella från att ingå äktenskap.⁶⁵

Att ingå äktenskap innebär att makarna skall visa varandra trohet och hänsyn samt gemensamt vårda hem och barn. Makarna skall dessutom i samråd verka för familjens bästa.⁶⁶ Förutom att varje make själv råder över sin egendom och svarar för sina skulder skall makarna fördela utgifter och sysslor mellan sig och lämna varandra de upplysningar som behövs för att familjens ekonomiska förhållanden skall kunna bedömas.⁶⁷ Makarnas

⁶³ SOU 1972:41, s. 3.

⁶⁴ SOU 1972:41, s. 82 f.

⁶⁵ Rörande en könsneutral äktenskapslagstiftning se avsnitt 7.1 *Äktenskapets ingående*.

⁶⁶ 1 kap, 2 §§ ÄktB.

⁶⁷ 1 kap, 3-4 §§ ÄktB.

skyldigheter och rättigheter gentemot varandra består fram tills äktenskapet upphör.

6.2 Begreppet samboende

Definitionen av samboende torde ses i ett samband med definitionen av äktenskap då den beskrivs i familjelagssakkunnigas betänkande *Familj och äktenskap* som ett äktenskapligt karaktärsdrag, nämligen själva familjebildningen. Tidigare omfattades endast äktenskapet av själva familjebildningen, eftersom det då var en nödvändighet att gifta sig för att kunna leva tillsammans med familjefunktioner under en lång period. Idag omfattas även samboförhållandet av själva familjebildningen, eftersom det med åren har blivit vanligare att vara sambor och då samboförhållandet numera fullföljer så gott som samma uppgifter och gestaltas på samma sätt som en äktenskaplig samlevnad.⁶⁸

Sambor började användas som en vedertagen beteckning först när familjelagssakkunniga föreslagit det och remissinstanserna i betänkandet *Familj och äktenskap* godkänt det.⁶⁹ Enligt SamboL menas med sambor ”två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll”.⁷⁰ Denna definition av sambor är allomfattande då den gäller oavsett om det i ”lag eller annan författning talas om sambor eller personer som bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden eller används liknande uttryck.”⁷¹ Om vi jämför dagens SamboL med den från 1987 ansågs enligt den äldre lagstiftningen ett samboförhållande föreligga där ”en ogift kvinna och en ogift man bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden”.⁷² De olika lagarnas definition av sambor skiljer sig avsevärt genom att den moderna definitionen är könsneutral och innefattar även homosexuella sambor. Regeringen uttalar i förarbeten till dagens SamboL att den nuvarande definitionen motsvarar i princip definitionen i 1987 års lag, men att skillnaden är att lagtexten nu anger tydligare förutsättningarna för när ett samboförhållande skall anses föreligga.⁷³ Dessa förutsättningar behandlas längre fram i arbetet.

För övrigt upphör två parter att omfattas av SamboL när samborna eller någon av dem ingår äktenskap, flyttar isär eller avlider. Samma sak gäller i det fall att en sambo ansöker om förordnande av bodelningsförrättare enligt 26 § SamboL eller om rätt att få bo kvar i bostaden enligt 28 § SamboL eller väcker talan om övertagande av bostad enligt 22 § SamboL.⁷⁴

⁶⁸ SOU 1972:41, s. 82.

⁶⁹ Prop. 1986/87:1, s. 40.

⁷⁰ 1 §, 1 st., SamboL.

⁷¹ 1 §, 2 st., SamboL.

⁷² 1 §, Lag (1987:232) om sambors gemensamma hem.

⁷³ Prop. 2002/03:80, s. 43.

⁷⁴ 2 §, SamboL.

7 Skillnader i regleringen av äktenskapet och samboförhållandet

I detta kapitel kommer följande rättsområden att studeras.

- äktenskapets respektive samboförhållandets ingående
- äktenskapets respektive samboförhållandets upphörande
- makars respektive sambors underhållsskyldighet
- makars respektive sambors äganderätt till egendom
- makars respektive sambors bodelning
- efterlevande makes respektive sambos rättställning

7.1 Äktenskapets ingående

Äktenskap får endast ingås mellan man och kvinna, vilka då blir makar.⁷⁵ Homosexuella par kan alltså inte ingå äktenskap utan är i stället hänvisade till PartnerskapsL. Tanken på äktenskap mellan homosexuella menade utredningskommittén i 1984 års betänkande *Homosexuella och samhället*⁷⁶ var oförenlig med grundläggande värderingar om äktenskapet som institution för familjebildningen mellan en man och en kvinna. En könsneutral äktenskapslagstiftning skulle strida mot den dominerande uppfattningen i samhället.⁷⁷ Idag föreligger emellertid betänkandet *Äktenskap för par med samma kön – vigselfrågor* där den så kallade äktenskaps- och partnerskapsutredningen föreslår att låta par med samma kön ingå äktenskap och samtidigt upphäva PartnerskapsL. Förslagen bör enligt utredningen träda i kraft den 1 januari 2008. Enligt utredningen kan den traditionella betydelsen av äktenskapet som en heterosexuell relation inte vara avgörande för om äktenskap skall kunna ingås även av par med samma kön. Utredningen kritiserar även invändningarna mot att könsneutralisera ÄktB på grund av reproduktivitet, vilken bygger på föreställningen att äktenskapet är en samhällelig institution där barn skall födas och växa upp, då de anser dessa vara irrelevanta, eftersom barnafödande inte är något krav för äktenskap.⁷⁸ I motion 2007/08:C398 *Könsneutral äktenskapsbalk* begär riksdagen att regeringen senast den 18 januari 2008 lägger fram ett förslag om att könsneutralisera ÄktB. I motionen nämns att arbetet om en ny lag har stannat upp, trots att en klar blocköverskridande majoritet i riksdagen är för principen om könsneutralt

⁷⁵ 1:1 ÄktB, Karnov, ÄktB, lagkommentar 2:

http://www.westlaw.se/pls/onl_se/lilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614, uppdaterad per 1 juli, 2005 (källan är hämtad den 7 december, 2006).

⁷⁶ SOU 1984:63.

⁷⁷ <http://www.homo.se/o.o.i.s/1802> (källan är hämtad den 7 december, 2006)

⁷⁸ SOU 2007:17, s. 17.

äktenskap. Man talar även om kristdemokraternas intentioner att stoppa lagförslaget och om att regeringen i omgångar endast förlänger remisstiden.⁷⁹ Huruvida ÄktB blir könsneutral återstår således att se.

Tidigare har trolovningen haft en central roll i äktenskapet och dess upphörande kunde leda till vissa rättsverkningar, som till exempel återgång av gåvor som getts för äktenskapets skull eller skadestånd om mannen gjort kvinnan med barn och dessutom varit skuld till brytningen. Genom de nya reglerna från 1973 i GB rörande ingående och upplösning av äktenskapet och genom tillkomsten av Lag (1973:651) om ogifta samboendes gemensamma bostad, har emellertid trolovningens betydelse så gott som försvunnit för att i stort sett bli ersatt med samboförhållandet, i alla fall som ett förstadium till äktenskapet och med vissa rättsverkningar vid dess upphörande.

Äktenskapet förutsätter att det inte föreligger några äktenskapshinder. Äktenskapshinder är myndigheternas förbud för en man och en kvinna att ingå äktenskap på grund av antingen arvsbiologiska skäl, att det finns risk för ogynnsamma egenskaper hos eventuellt barn, eller socialetiska hänsyn, det vill säga att vissa förbindelser av allmänna hänsyn helst inte skall komma till stånd.⁸⁰ Äktenskapshindren finns uppställda i ÄktB kap 2 och innebär förbud för minderåriga att ingå äktenskap med undantag för myndighets tillstånd.⁸¹ Vidare innebär äktenskapshindren förbud att ingå äktenskap för dem som är släkt i direkt uppstigande eller nedstigande led och för helsyskon samt för halvsyskon där myndighetstillstånd saknas. Här jämföras adoptivförhållande med släktskap. Adoptivsyskon som räknas som hel- eller halvsyskon kan gifta sig under förutsättning att myndighetstillstånd finns. Slutligen betyder äktenskapshindren förbud att ingå äktenskap för den som är gift eller har ingått registrerat partnerskap.⁸²

7.2 Samboförhållandets ingående

Ett samboförhållande uppkommer när vissa faktiska förhållanden är för handen. Detta sker ofta gradvis och ser olika ut i olika fall.⁸³ För att undgå SamboL:s regler måste parterna komma överens om att annat skall gälla och alltså avtala bort SamboL.⁸⁴ För övrigt är SamboL könsneutral, vilket innebär att två personer av samma kön kan bli sambor.

⁷⁹ Motion 2007/08:CU15:

<http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=410&typ=mot&rm=2007/08&bet=C398> (källa är hämtad den 21 januari, 2008).

⁸⁰ Agell, 2004, s. 26 ff.

⁸¹ Innan lagändringarna 1973 räckte det inte med myndighets beslut för att underåriga skulle få ingå äktenskap, utan då krävdes även föräldrarnas samtycke (se uppsatsens kap 4 *Äktenskapets samt samboförhållandets historia*).

⁸² ÄktB 2 kap.

⁸³ Prop. 2002/03:80, s. 27 f.

⁸⁴ SOU 1972:41, s. 94.

Förutsättningarna för att två personer skall anses som sambor enligt SamboL finns uppställda i 1 § i lagen. *Den första* förutsättningen är att de stadigvarande bor tillsammans. Med detta menas en inte alltför kortvarig förbindelse. De som bor tillsammans och har gemensamma barn presumeras vara sambor. Lika gäller för dem som är folkbokförda på samma adress.⁸⁵

I RH 2005:34 ansågs parterna efter en samlad bedömning ha bott stadigvarande tillsammans enligt SamboL trots att de bott tillsammans i högst elva veckor. Parterna hade haft en relation under en längre tid innan de flyttade ihop och i samband med att en av de köpt en fastighet upprättade de ett inbördes testamente. I samband med fastighetsköpet upptog den andra parten ett stort lån med säkerhet i fastigheten, vilket visade på att de hade i relativt stor omfattning hade haft gemensam ekonomi rörande fastigheten.⁸⁶

Om någon av parterna skulle vara folkbokförd på en annan adress än den där paret bor och de inte har några gemensamma barn, krävs att en helhetsbedömning av deras förhållande utvisar att de har en gemensam permanentbostad och gemensamt hushåll och att förhållandet varat en inte alltför kort tid. Enligt förarbeten till den nya SamboL kan ett riktmärke vara att de har bott tillsammans i minst sex månader. I annat fall kan andra omständigheter ha betydelse för helhetsbedömningen, som till exempel att det finns ett inbördes testamente, avtal om andra ekonomiska familjeangelägenheter eller att en av parterna behåller sin tidigare bostad.

Den andra förutsättningen är att parterna sammanbor i ett parförhållande, vilket enligt förarbeten innebär att parterna skall bo tillsammans i ett förhållande i vilket normalt ingår sexuellt samliv.

Den tredje förutsättningen för att parterna skall anses som sambor är att de har ett gemensamt hushåll, det vill säga att de delar på sysslor och utgifter och samarbetar om vardagliga göromål i hemmet och har i viss mån gemensam ekonomi eller i vart fall har ett ekonomiskt samarbete. De skall åtminstone ha ett sådant ekonomiskt samarbete att man kan tala om en hushållsgemenskap.

På samma sätt som äktenskapet förutsätter att inga äktenskapshinder föreligger, utgår samboförhållandet från att ingen av parterna är gift eller registrerad partner. Detta framgår indirekt av förarbeten till SamboL.⁸⁷ För det fall en gift person sammanbor med en ogift person gäller inte SamboL, men om den gifta personen däremot skulle ingå äktenskapsskillnad skulle reglerna i SamboL tillämpas från den tidpunkten.⁸⁸

⁸⁵ Karnov, SamboL, lagkommentar 2:

<http://www.westlaw.se/pls/online/lilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614>, uppdaterad per 1 juli, 2005 (källan är hämtad den 22 januari, 2007).

⁸⁶ NJA 1994 s. 256, s. 263.

⁸⁷ Prop. 2002/03:80, ss 28, 44f.

⁸⁸ Karnov, SamboL, lagkommentar 6:

<http://www.westlaw.se/pls/online/lilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614>, uppdaterad per 1 juli, 2005 (källan är hämtad den 31 januari, 2007).

För övrigt har man i förarbetet till den nya SamboL diskuterat svårigheterna med att bedöma huruvida ett samboförhållande skall anses ha ingåtts, eftersom det avgörs utifrån faktiska förhållanden och inte av en formbunden viljeförklaring som vid äktenskapet. Man har därför överlagt att denna bedömning skulle kunna förenklas genom att man i lagen kräver att samlevnaden skall registreras. En sådan registrering har dock inte kommit att bli aktuell, framförallt på grund av att man är rädd att den skyddslagstiftning som SamboL utgör skulle försvinna och ge intrycket av att ett samboförhållande är samma sak som ett äktenskap fast av lägre värde.⁸⁹

7.3 Äktenskapets upphörande

Genom reglerna om äktenskaps ingående och upplösning från 1915 blev en förutsättning för äktenskapsskillnad att det skulle föreligga djup och varaktig söndring mellan makarna samt att samlevnaden mellan makarna förlorat sin mening. Detta trots att synen på äktenskapet som livslångt fortfarande var en utgångspunkt. För att få en dom på äktenskapsskillnad fick makarna först ansöka om att få en dom på hemskillnad och för att få en dom på hemskillnad krävdes en gemensam ansökan av makarna samt att det förelegat en djup och varaktig söndring makarna emellan. Efter ett års hemskillnad kunde makarna sedan begära en dom på äktenskapsskillnad.⁹⁰

Idag finns inga hinder för makarna att få en dom på äktenskapsskillnaden. När en dom på äktenskapsskillnaden vinner laga kraft är därmed äktenskapet upplöst.⁹¹ Äktenskapsskillnaden skall dock föregås av en betänketid om sex månader om någon av makarna bor tillsammans med eget barn under 16 år som står under den makens vårdnad⁹² eller om bara en av makarna vill att äktenskapet skall upplösas.⁹³ Betänketiden bygger på en omtanke om familjestabiliteten och har bland annat motiverats med att en skilsmässa ofta medför svåra påfrestningar för makarnas barn och att barnens intresse därför kräver att risken för förhastade beslut om skilsmässa så långt möjligt undanröjs.⁹⁴ Betänketiden kan även begäras av makarna gemensamt trots att de är överens om att äktenskapet skall upplösas. Vidare undantas kravet på betänketid i de fall där makarna har levt åtskilda i minst två år.⁹⁵ Betänketiden undantas också om det görs sannolikt att en make har tvingats att ingå ett äktenskap eller om denne har ingått äktenskapet före 18 års ålder utan behörig myndighets tillstånd eller om makarna ingått äktenskap med varandra trots att de är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon. Om ett äktenskap har ingåtts trots att någon av makarna redan var gift eller partner i ett registrerat partnerskap

⁸⁹ Prop. 2002/03:80, s. 27.

⁹⁰ Agell, 2004, s. 37 f.

⁹¹ ÄktB 5:6.

⁹² ÄktB 5:1.

⁹³ ÄktB 5:2.

⁹⁴ Se Prop. 1973:32, s. 110 f.

⁹⁵ ÄktB 5:4.

och det tidigare äktenskapet eller partnerskapet inte har blivit upplöst, föregås äktenskapsskillnaden inte heller av någon betänketid. Detsamma gäller vid fall av tvegifte eller då partnerskap registrerats trots att någon av partnerna varit gift.⁹⁶

7.4 Samboförhållandets upphörande

Eftersom det normalt är svårt att avgöra huruvida ett samboförhållande har upphört när parterna fortfarande bor tillsammans är huvudregeln för att ett samboförhållande skall anses ha upphört, att parterna måste flytta isär. I förarbeten till SamboL har diskuterats om inte sambornas själva borde få bestämma huruvida deras förhållande har upphört eller inte. Man kom dock fram till att det ansågs innebära stora risker för missbruk av lagen, som till exempel att få bidrag från det allmänna. I så fall skulle sambor kunna välja att ibland anse sig som sambor och ibland som ensamstående, beroende på vad som är mest förmånligt för dem.⁹⁷

Ett samboförhållande upphör om samborna eller någon av dem ingår äktenskap alternativt registrerar partnerskap⁹⁸, om samborna flyttar isär eller om någon av dem avlider.⁹⁹ För att sambor skall anses ha flyttat isär, skall någon av dem bosatt sig på annat håll oavsett om den nya bostaden inte kan betraktas som permanent.¹⁰⁰ För att ett samboförhållande skall anses ha upphört trots att parterna inte flyttar isär torde krävas att upphörandet visats på ett för utomstående tillräckligt synbart sätt, om till exempel en av dem ansöker om förordnande av bodelningsförrättare eller om rätt att få bo kvar i den gemensamma bostaden till dess bodelning har förrättats.¹⁰¹ Så är också fallet när en sambo väcker talan om övertagande av en bostad som inte ingår i bodelningen.¹⁰² En begäran om bodelning räcker inte som manifestation av upphörande av samboförhållandet.¹⁰³

7.5 Underhållsskyldighet mellan makar

Som tidigare sagts, har makar en underhållsplikt gentemot varandra under äktenskapet. Denna underhållsplikt är tvingande. I vissa fall kan en underhållsplikt gälla även när äktenskapet är upplöst.¹⁰⁴ Underhållsplikten innebär att var och en av makarna skall bidra till det underhåll som behövs

⁹⁶ ÄktB 5:5.

⁹⁷ Prop. 2002/03:80, s. 28f.

⁹⁸ SamboL 1 § 4 st.

⁹⁹ SamboL 2§.

¹⁰⁰ Prop. 2002/03:80, s. 46.

¹⁰¹ SamboL 2 §, 2 st och 26, 28 §§ samt prop. 2002 /03:80, s. 28 f.

¹⁰² SamboL 2 §, 2 st, och 22 § samt prop. 2002/03:80, s. 29.

¹⁰³ Karnov, SamboL, lagkommentar 11:

http://www.westlaw.se.ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614 (källa hämtad den 8 januari 2008).

¹⁰⁴ Agell, 2004, s. 51.

för att deras gemensamma och personliga behov skall tillgodoses. Detta betyder att makarna skall dela med sig framförallt av sina förvärvsinkomster, men även av andra typer av inkomster eller om dem har annan tillgång till kapital.¹⁰⁵ En makes arbete med hus och hem kan, enligt förarbeten, också vara ett sätt att sörja för familjens underhåll.¹⁰⁶

Om den ena maken försummar sin underhållsplikt kan domstolen ålägga denne att betala underhållsbidrag till den andra.¹⁰⁷ Om makarna inte bor ihop, skall den ena maken uppfylla sin underhållsplikt genom att ge underhållsbidrag till den andra maken.¹⁰⁸ Här kan domstolen även förplikta en av makarna att lämna bohag till den andra maken att användas av denne. Skyldigheten gäller dock bara det bohag som tillhörde makarna eller någon av dem när samlevnaden upphörde. Om det ingåtts avtal med tredje man om bohaget efter domstols beslut inskränker inte detta nyttjanderätten av den.¹⁰⁹

Efter en äktenskapsskillnad är huvudregeln att makarna svarar var och en för sin egen försörjning.¹¹⁰ Trots detta kan det bli fråga om underhållsplikt under en övergångsperiod, om den ena maken behöver det och efter vad som är skäligt med hänsyn till den andra makens förmåga och övriga omständigheter.¹¹¹ Genom ett underhållsbidrag kan en behövande make få en möjlighet att genom till exempel utbildning eller omskolning få ett arbete eller förbättra inkomsterna. Varaktigheten av övergångsperioden bestäms efter omständigheterna i det enskilda fallet.¹¹² Har en make fortsatt svårigheter med att försörja sig själv efter ett långvarigt äktenskap eller finns det andra synnerliga skäl, kan maken få rätt till underhållsbidrag av den andra maken för längre tid än endast en övergångstid.¹¹³ Att tillerkänna en make underhållsbidrag på detta sätt kan motiveras med att en makes oförmåga att försörja sig själv kan ha orsakats av äktenskapet på så sätt att dennes bortavaro från arbetsmarknaden kan ha gjort att förvärvsmöjligheterna minskat. Förutsättningarna för att få underhåll efter en äktenskapsskillnad torde vara att det finns ett orsakssamband mellan äktenskap och ekonomiskt behov. Om en make har ett ekonomiskt behov som framkallats av exempelvis sjukdom, är inte det tillräckligt för att få underhållsbidrag, utan det ekonomiska behovet måste ha framkallats av själva äktenskapet.¹¹⁴ Här är NJA 1998 s. 238 högst intressant.

NJA 1998 s. 238 rörde sig om huruvida en man skulle betala ut ett livsvarigt underhållsbidrag till sin maka efter äktenskapsskillnad. De förutvarande makarna hade varit gifta i 28 år när dom på

¹⁰⁵ Karnov, ÄktB, lagkommentar 61:

http://www.westlaw.se.ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614 (källa hämtad den 3 oktober 2007).

¹⁰⁶ Prop. 1978/79:12, s. 182.

¹⁰⁷ ÄktB 6:5.

¹⁰⁸ ÄktB 6:6, 1 st samt Agell, 2004, s. 55.

¹⁰⁹ ÄktB 6:6, 2 st.

¹¹⁰ ÄktB 6:7, 1 st.

¹¹¹ ÄktB 6:7, 2 st.

¹¹² http://www.famratt.com/pdf/kort_famratt.pdf (källa hämtad den 4 oktober 2007).

¹¹³ ÄktB 6:7, 3 st.

¹¹⁴ Agell, 2004, s. 56 samt prop. 1978/79:12, s. 139.

äktenskapsskillnad meddelades. Makarna hade två gemensamma barn. Under äktenskapet hade mannen stått för den mesta inkomsten (19 200 kr/mån.) medan kvinnan huvudsakligen hade stått för arbetet med hem och barn, men även haft en del inkomster från sporadiska förvärvsarbeten utanför hemmet. Hon hade varit sjuk under en längre period från 1970 talet. Från 1980 uppbar hon sjukpenning och från 1987 erhöll hon förtidspension (om 6 600 kr/mån.) samt bostadstillägg (om 2 900 kr/mån.).

Enligt HD är viss underhållsskyldighet mot frånskild make motiverad när äktenskapet har begränsat möjligheterna för maken att försörja sig på egendom hand. Vidare menade HD att praxis (här hänvisar HD till NJA 1983 s. 826 och NJA 1984 s. 493) tar hänsyn till de förutsättningarna under vilka äktenskapet ingåtts och hur makarna utformat sitt inbördes förhållande. Att hustrun inte arbetat berodde huvudsakligen på att hon varit sjuk. Även ifall hon i och för sig hade behov av bidrag till sin försörjning ansåg HD att det inte fanns något orsakssamband mellan äktenskapet och hennes bristande förmåga att försörja sig att hon borde ha rätt till underhållsbidrag av sin make.

För övrigt är inte ett underhållsbidrag definitivt, utan kan omprövas på grund av ändrade förhållanden, som till exempel att den bidragsberättigade gifter om sig eller blir sambo eller att den underhållsskyldiges förvärvsförmåga har försämrats märkbart.¹¹⁵

7.6 Underhållsskyldighet mellan sambor

Någon reglering av sambors underhållsskyldighet finns inte idag. Sambor har inte någon underhållsskyldighet gentemot varandra vare sig under förhållandet eller ens efter ett mycket långvarigt förhållande.¹¹⁶ Angående frågan huruvida hemarbete kan ge sambo rätt till underhåll, är NJA 1975 s. 298 vägledande.

I NJA 1975 s. 298 var fråga om en hemarbetande kvinna kunde få ersättning för arbete, som hon utfört under lång tid i det gemensamma hemmet. Här slog domstolen fast att en sambos arbete i hemmet som sådant inte ger någon rätt till ersättning. Det spelade ingen roll att samboförhållandet hade varat under en längre tid eller att den hemarbetande kvinnan efter samboförhållandets brytning inte fick någon egendom av den avlidna sambon.

HD anförde att om det hade rört sig om ett vanligt anställningsförhållande, hade det funnits en möjlighet för kvinnan att få ersättning för ett arbete som är av sådan art och omfattning att lön vanligtvis utgår för det. Detta trots att något avtal om ersättning inte hade träffats. Här var det emellertid fråga om ett samboförhållande och inte ett vanligt anställningsförhållande. Därför menade rätten att arbetet och tjänsterna, precis som i ett äktenskap, fick anses ha utförts i parternas gemensamma intresse. Rätten betraktade arbetet och tjänsterna som ett led i samlevnaden och menade således att någon ersättning i form av lön inte borde utgå. Därmed ogillades rätten talan.¹¹⁷ Rätten tillade att ersättning däremot var berättigat där en sambo har biträtt

¹¹⁵ http://www.famratt.com/pdf/kort_famratt.pdf (källa hämtad den 4 oktober 2007).

¹¹⁶ http://www.sjolund.net/sambo_separation.htm (källa hämtad den 10 oktober 2007).

¹¹⁷ NJA 1975:53, s. 298-301.

sin sambos förvärvsverksamhet. Förhållande att sambor inte har någon underhållsskyldighet gentemot varandra vare sig under eller efter samboförhållandet skall i så fall inte vara ett hinder.¹¹⁸

7.7 Makars äganderätt till egendom

Enligt ÄktB 1:3 råder varje make över sin egendom, oavsett om egendomen är giftorättsgods eller enskild egendom.¹¹⁹ Detta är en grundläggande princip.¹²⁰ Äktenskapet påverkar inte makarnas äganderätt till sin egendom, utan en man och en kvinna som gifter sig med varandra äger fortfarande de tillgångar de tidigare ägt.¹²¹ Huvudprincipen vid makes förvärv av egendom är att den som faktiskt köper och bekostar viss egendom också blir dess ägare.¹²² Enligt ÄktB 1:3 ansvarar varje make också för sina skulder. Denna egendomsskillnad gentemot varandra har makarna så länge äktenskapet består.¹²³ Makarna har något som kallas giftorätt i varandras egendom, vilket är deras anspråk på halva nettovärdet av den andra makens egendom vid bodelning i samband med äktenskapsskillnad eller när en av makarna dör. Syftet med giftorätten var, när den infördes, att ge den hemarbetande hustrun andel i den förmögenhetstillväxt som kunde uppstå genom mannens inkomster under äktenskapet. Om makarna vill kan de undvika giftorätten genom att omvandla egendomen till enskild egendom. Detta sker normalt genom äktenskapsförord men även genom exempelvis villkor vid gåva, villkor i testamente eller villkor i förmånstagarförordnande vid försäkringar.¹²⁴

Makars egendom klassificeras i antingen enskild egendom eller giftorättsgods. En makes egendom är giftorättsgods i den mån den inte är enskild egendom.¹²⁵

Om en egendom är enskild egendom eller giftorättsgods kan ha stor betydelse, särskilt när det gäller makarnas rätt att förfoga över egendomen¹²⁶ eller i förhållande till makarnas borgenärer. Det kan även ha stor inbördes betydelse för makarna. Om makarna till exempel upprättar ett äktenskapsförord om att all hustruns egendom skall vara hennes enskilda

¹¹⁸ NJA 1975:53, s. 301.

¹¹⁹ Agell, 2004, s. 67.

¹²⁰ ÄktB 1 kap, 3§ samt Karnov, ÄktB, lagkommentar 4:

http://www.westlaw.se/ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614 (källan hämtad den 3 sep 2007).

¹²¹ <http://www.sjolund.net/familj.htm> (källa hämtad den 4 september 2007).

¹²² Agell, 2004, s. 68.

¹²³ ÄktB 1 kap, 3§ samt Karnov, ÄktB, lagkommentar 4:

http://www.westlaw.se/ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614 (källan hämtad den 3 sep 2007).

¹²⁴ <http://www.sjolund.net/familj.htm> samt

http://www.famratt.com/bodelning/bod_egendom.htm (källor hämtade den 4 september 2007).

¹²⁵ ÄktB 7:1.

¹²⁶ http://www.famratt.com/bodelning/bod_egendom.htm (källa hämtad den 4 september 2007).

medan mannens egendom är giftorättsgods, kommer värdet av mannens men inte hustruns egendom delas lika vid en framtida bodelning.¹²⁷

Makarna har även medbestämmande i giftorätt som är gemensam bostad eller gemensamt bohag, med undantag för lös egendom. Detta betyder att ingen av makarna får till exempel sälja eller belåna en fastighet eller bostadsrätt eller möbler utan den andres samtycke oavsett om egendomen är enskild genom äktenskapsförord. Den andres samtycke behövs emellertid inte om fastigheten eller bostadsrätten är en av makarnas enskilda egendom genom gåvobrev eller testamente.¹²⁸

Makar kan även inneha egendom med samäganderätt. En samäganderätt till olika slags egendom kan till exempel uppstå genom en gåva till makarna gemensamt eller genom att de köpt en sak tillsammans. Om makarna här endast har giftorättsgods, blir mannens ideella andelsrätt i tillgången hans giftorättsgods i vilken hustrun har giftorätt och vice versa.¹²⁹ Det har även godtagits i rättspraxis¹³⁰ att samäganderätt, även till en fastighet, har kunnat uppstå i fall då ett förvärv av egendom, i de flesta fall genom köp, skötts enbart av den ena maken. Här har HD grundat samäganderätten på att det funnits antingen en uttrycklig eller en så kallad tyst överenskommelse mellan makarna att båda skulle bli ägare, trots att köpet av egendomen gjorts i den enas namn.

I NJA 1981 s. 639 kom HD fram till att det förelegat en gemensam partsvilja hos makarna att en fastighet förvärvats med samäganderätt, trots att mannen köpt den i eget namn. I bedömningen tog HD hänsyn till framförallt hustruns uppgifter att hon utan tanke på äktenskapsförordet och köpehandlingarnas innehåll tog för givet att hon blev delägare i fastigheten. Vidare anförde HD att det fick antas att också mannen utgått från att det var fråga om ett för makarna gemensamt förvärv, särskilt med hänsyn till de insatser som hustruns fars gjort. Antagandena att fastigheten förvärvats med samäganderätt förstärktes dessutom av det hustruns bidragit med för att tillskapa det gemensamma hemmet. Ytterligare omständigheter som stödde detta var hennes vilja och förmåga att genom arbete i och utom hemmet bidra till familjens ekonomi. Således gjorde HD följande bedömning att det förvärv mannen måste anses ha gjort för hustruns räkning avsåg hälften av fastigheten.

Följande omständigheter skall alltså föreligga för att intolka en tyst överenskommelse om samäganderätt. En av makarna har köpt egendomen i sitt namn men för båda makarnas gemensamma bruk. En av makarna har möjliggjort eller åtminstone underlättat förvärvet genom ett ekonomiskt tillskott, vilket antas vara grundat på en önskan om samäganderätt. Dessutom skall den andre maken, den formelle köparen, ha insett detta syfte bakom det ekonomiska tillskottet. Dessa rättsprinciper för makar har HD även tillämpat för sambor.¹³¹

¹²⁷ Agell, 2004, s. 68.

¹²⁸ http://www.famratt.com/bodelning/bod_egendom.htm (källa hämtad den 4 september 2007).

¹²⁹ Agell, 2004, s. 67 f.

¹³⁰ Se t ex NJA 1981, s. 693 och NJA 1982, s. 589.

¹³¹ Agell, 2004, s. 69. Se även nästkommande avsnitt.

När det gäller gåva mellan makar skall kort nämnas att en gåva som en make ger den andra maken blir bindande mellan makarna enligt samma regler som gäller för andra personer än makar. Således gör det ingen skillnad om personen är make eller sambo. Beträffande gåva av fastighet, måste mottagaren av gåvan söka lagfart hos inskrivningsmyndigheten. När lagfarten sedan beviljats så registreras detta i fastighetsboken vilken i praktiken utgörs av fastighetsregistret. På så sätt får mottagaren ett ägarbevis på fastigheten. Gåva av lös egendom blir gällande när den har överlämnats till mottagaren oavsett om gåvan har gjorts muntligen eller skriftligen. För att gåvan skall gälla mot givarens fordringsägare krävs emellertid att den registreras vid tingsrätt. Här undantas personliga presenter från kravet på registrering som till exempel födelsedagspresenter och julklappar.¹³²

7.8 Sambors äganderätt till egendom

Huvudregeln för sambors äganderätt är, liksom för makar, att varje sambo under samboförhållandet själv sköter sin egendom och svarar för sina skulder.¹³³ Det en sambo köpt för egna medel skall denne också få ensam äganderätt till. SamboL ger alltså inte en sambo någon äganderätt i egendom som den andra sambon förvärvat. Däremot har den ena sambon ett anspråk på att i framtiden vara med och dela nettovärdet av den andra sambons egendom som denna förvärvat för parternas gemensamma användning, beräknat på visst sätt. Regleringen grundas på samma idé som giftorätten mellan makar, som bygger på likadelningsprincipen.

För att undvika en framtida delning av egendom, kan sambor genom ett skriftligt avtal besluta att SamboL:s regler om delning av egendom inte skall vara tillämpliga på deras förhållanden.¹³⁴ Förutom reglerna om en framtida delning av egendom, innehåller SamboL även vissa inskränkningar i en sambos möjligheter att förfoga över sin egendom. Dessa regler liknar mycket dem som gäller i äktenskap och innebär bland annat att en sambo inte utan den andra sambons samtycke får sälja, ge bort eller inteckna respektive pantsätta bostad och bohag som kan komma att ingå i en framtida bodelning eller som den andra sambon kan få rätt att överta. Om samborna bor på en fastighet som den ena har lagfart på eller innehar med tomträtt kan de, genom en anmälan till tingsrätten, få registrerat att fastigheten är deras gemensamma bostad. Genom att göra detta kan en sambo försäkra sig om att den andra som äger fastigheten inte säljer eller pantsätter denna utan dennes kännedom.¹³⁵

¹³² <http://www.sjolund.net/familj.htm> (källa hämtad den 4 september 2007).

¹³³ <http://www.sjolund.net/familj.htm> (källa hämtad den 17 september 2007).

¹³⁴ Agell, 2004, s. 235 f samt s. 243.

¹³⁵ <http://www.sjolund.net/familj.htm> (källa hämtad den 4 september 2007).

Liksom makar, kan även sambor ha samäganderätt till en egendom. Dels kan samäganderätt föreligga till lösa saker, om båda samborna har inkomster och köper saker till det gemensamma hemmet. Dels kan samäganderätt föreligga enligt de i rättspraxis¹³⁶ utvecklade rättsprinciper som innebär att man antar att ett förvärv egentligen skett för bådars räkning enligt en antingen uttrycklig eller tyst överenskommelse, så kallad dold samäganderätt. En dold samäganderätt kan hävdas både under ett samboförhållande och efter dess upplösning.¹³⁷ Dessa rättsprinciper är desamma som för makar. För en närmare redogörelse hänvisar jag till avsnitt 7.7 *Makars äganderätt till egendom*.

Eftersom SamboL inte innehåller en heltäckande reglering av sambors äganderätt till egendom, får lagen tillämpas tillsammans med allmänna civilrättsliga regler och andra regler. SamboL gäller bara sambors gemensamma bostad och bohag, det vill säga bostad och bohag som förvärvats av någon av samborna eller båda två för deras gemensamma begagnande.¹³⁸ Vidare gäller SamboL alla typer av permanentbostäder som villor och lägenheter och den utrustning som normalt hör till hemmet. Lagen omfattar däremot inte egendom som anskaffats huvudsakligen för fritidsändamål som till exempel fritidsbostäder eller utrustning i sådana bostäder. Eftersom SamboL bara gäller bostad och bohag omfattar reglerna inte heller annan egendom som till exempel banktillgodohavanden, aktier, bilar och båtar. Sådana tillgångar faller utanför bodelningen och den sambon som äger egendomen behåller den efter en separation.¹³⁹

Då SamboL i många fall inte gäller kan äganderätsfrågorna på många sätt orsaka tvister. Att samborna kan ha avtalat bort SamboL:s bodelningsregler kan ge ännu större anledning till tvist, till exempel mellan en efterlevande sambo och den avlidna sambons dödsbodelägare på grund av att bodelning efter en sambos död bara kan begäras av den efterlevande sambon, men inte av dödsbodelägarna, som kan ha ekonomiskt intresse av att hävda att den avlidne haft äganderätsanspråk på egendom, som inköpts av den efterlevande sambon.¹⁴⁰

7.9 Bodelning mellan makar

Bodelning mellan makar innebär i grova drag en uppdelning av makarnas giftorättsgods.¹⁴¹ Genom bodelning upplöses alltså den giftorättsgemenskap som makarna tidigare haft. Makarna tillsammans kan bestämma att även sådan egendom som de gjort till sin enskilda genom äktenskapsförord skall

¹³⁶ Se t ex NJA 1980 s. 705.

¹³⁷ Ryrstedt, s. 411.

¹³⁸ Agell, 2004, s. 234 ff.

¹³⁹ http://www.famratt.com/pdf/kort_famratt.pdf (källa hämtad den 10 september 2007).

¹⁴⁰ Agell, 2004, s. 235.

¹⁴¹ Bergström, Håstad, Lindlom och Rylander, Juridikens termer s. 24.

ingå i bodelningen. I sådana fall skall sådan egendom vid bodelningen anses utgöra makarnas giftorättsgods.¹⁴²

När ett äktenskap upplöses på grund av äktenskapsskillnad, skall bodelning göras. Om makarna endast har enskild egendom och om ingen av dem begär att få överta bostad eller bohag från den andra maken, behövs emellertid ingen bodelning.¹⁴³ Detta hindrar dock inte makarna från att göra bodelning ändå för att klara ut vilken enskild egendom som tillhör vem.¹⁴⁴ Bodelning kan även göras under äktenskapet utan att något mål om äktenskapsskillnad pågår, under förutsättning att makarna är överens om själva bodelningen och dess innehåll.¹⁴⁵ Slutligen kan bodelning komma i fråga när en make dör. I de fall där den efterlevande maken övertar all egendom i boet på grund av giftorätt och arvsrätt, blir detta emellertid inte aktuellt.¹⁴⁶

Huvudprincipen för bodelning vid äktenskapsskillnad är likadelning. Regeln, som återfinns i ÄktB 11:3, har ifrågasatts i förarbetena till ÄktB eftersom makar blir alltmer jämställda, och man har diskuterat om den inte borde ersättas med ett rättvisare delningssystem som i högre grad främjar makarnas självständighet gentemot varandra såsom så kallad återgångsdelning, som går ut på att bevara ekonomiska och sociala skillnader mellan makarna.¹⁴⁷ Vid återgångsdelning går endast den egendom som på annat sätt än genom arv, gåva eller testamente har förvärvats under samlevnaden till delning mellan makarna. Resten behålls av vardera maken. En återgångsdelning innebär därför en delning av egendom som är ett direkt resultat av makarnas samlevnad.¹⁴⁸ Likadelning, till skillnad från återgångsdelning, innebär i stället en total ekonomisk utjämning mellan makarna. Återgångsdelning har dock inte ansetts helt problemfri eftersom den endast framstår som mer rättvis än likadelning i kortvariga äktenskap och skapar orättvisa i långvariga äktenskap, eftersom båda makarna normalt har fått ett starkare förhållande till den egendom som deras samlevnad är uppbyggd kring än till det anspråk som kan grundas på egendomens ursprung. Dessutom är man rädd att en återgångsdelning skulle missgynna kvinnorna eftersom kvinnor som grupp fortfarande har lägre inkomster än män och därför över lag skulle riskera att få ett sämre utbyte av en återgångsdelning än av en likadelning. Man har även hittat svårigheter med att genomföra regeln i praktiken eftersom den kan leda till inflationseffekter och till tvister mellan makarna.¹⁴⁹

Att huvudregeln vid bodelning är likadelning betyder dock inte att makarna måste dela lika, utan de kan komma överens om i stort sett allt och dela upp

¹⁴² ÄktB 10:4, 1 st. och 2 st.

¹⁴³ ÄktB 9:1, 1 st.

¹⁴⁴ Karnov, ÄktB, lagkommentar 134:

http://www.westlaw.se/ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614 (källa hämtad den 29 oktober 2007).

¹⁴⁵ ÄktB 9:1, 2 st.

¹⁴⁶ Agell, 2004, s. 153 f.

¹⁴⁷ Prop. 1986/87:1, s. 42 ff.

¹⁴⁸ Ryrstedt, s. 127-128.

¹⁴⁹ Prop. 1986/87:1, s. 42 ff.

tillgångarna precis som de vill. En make skall dock inte föra över egendom till den andra så att denna inte längre kan betala sina skulder. Innan makarna förrättar bodelning får de i skälig omfattning ta undan kläder, personliga presenter och andra föremål som de har uteslutande till deras personliga bruk. Hit räknas fritidsutrustning och smycken av mindre värde. Dyrbara hobbyartiklar som till exempel en omfattande kamerautrustning eller dyrbar golfutrustning ingår i bodelningen. Det gör även föremål som är att betrakta som kapitalplacering.¹⁵⁰

I den utsträckning där likadelningsprincipen verkar oskälig, framförallt med tanke på äktenskapets längd men även beträffande makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt, finns jämningsmöjligheter.¹⁵¹ Den så kallade skevdelningsregeln innebär att man kan jämka resultatet av bodelning till förmån för den make som har mest giftorättsgods. Regeln har enbart utformats för att verkan av giftorätten som grund för likadelning skall kunna minskas. Den make som har mest giftorättsgods skall kunna undvika att det sammanlagda giftorättsgodset delas lika. Den fattigare maken kan emellertid aldrig på grund av sin giftorätt få ut mer än hälften av makarnas samlade nettogiftorättsgods. En make skall således inte kunna ”skilja sig till” pengar från den andre, förmögnare maken.

Giftorätten kan i princip omfatta inte bara egendom, som förvärvats genom arbete under äktenskapet, utan också egendom som en make ägt före äktenskap eller fått i arv eller gåva från tredje man. Skevdelningsregeln kan även bli aktuellt vid långvariga äktenskap. Gränsen mellan kortvariga och långvariga äktenskap bör vanligtvis dras vid fem år. Rätten till den andra makens giftorättsgods bör successivt öka i takt med äktenskapets längd. Således skall all giftorättsgods delas efter fem år och bara 3/5 av bådars giftorättsgods delas efter tre år. Dessa tidsgränser är dock endast schablonmässiga, bland annat eftersom makarna kan ha sammanlevt redan före äktenskapets ingående.¹⁵²

Enligt förarbeten till ÄktB kan det ibland finnas skäl att frångå femårsschablonen för jämkning med anledning av äktenskapets längd. Ett sådant skäl är om en makes giftorättsgods huvudsakligen eller till stor del utgörs av bostad och bohag som har anskaffats för gemensamt begagnande, då femårsschablonen endast bör omfatta övrig egendom.¹⁵³

Vid bodelning med anledning av dödsfall, kan inte någon skevdelningsregel komma i fråga¹⁵⁴, utan i dessa fall gäller i stället en särskild jämningsregel som innebär att den efterlevande maken kan begära att vardera sidan som sin andel skall behålla sitt giftorättsgods. Denna begäran kan även begränsas till att avse endast en del av makens giftorättsgods och i så fall skall den

¹⁵⁰ http://www.famratt.com/bodelning/bod_karnpunkter.htm (källa hämtad den 5 september 2007).

¹⁵¹ Prop. 1986/87:1, s. 44 f. samt ÄktB 12:1.

¹⁵² Agell, 2004, s. 172 f.

¹⁵³ Prop. 1986/87:1, s. 262.

¹⁵⁴ Agell, 2004, s. 154.

andra sidan behålla motsvarande andel av den avlidna makens giftorättsgods. Resten fördelas sedan som vanligt.¹⁵⁵ Regeln innebär ovillkorlig rätt för den efterlevande maken att behålla sitt giftorättsgods som sin andel vid bodelningen och betyder i praktiken att någon delning inte skall ske. Den efterlevande maken disponerar ensam över denna jämningsmöjlighet. Genom regeln kan den efterlevande maken skydda sin egendom mot den avlidne makens särkullbarn och testamentstagare. Jämkning kan också påkallas i motsatt syfte för att ge den avlidna makens rättssinnehavare möjlighet att få överta all egendom efter den avlidna.¹⁵⁶

Själva beräkningen vid bodelningen går till så att makarnas tillgångar och skulder först värderas. Från vardera makens tillgångar avräknas dennes skulder. Huvudregeln är att var och en svarar för sina skulder med sitt giftorättsgods eller sin enskilda egendom. Den ena maken är alltså inte ansvarig för den andres lån eller skulder. Var och ens nettobehållning läggs sedan samman och delas lika. Då får man fram varje makes andel i boet. Fördelningen mellan makarna kallaslottläggning. Varje make har rätt att i första hand få sin egendom på sin lott. Innebär detta att andelen blir större får maken lämna över egendom eller pengar till den andra.¹⁵⁷

När det gäller makarnas gemensamma bostad och bohag, har den som bäst behöver egendomen rätt att få den. Här gäller en behovsprincip som innebär att den make som skall ha den faktiska vårdnaden om barnen har rätt att överta den andra makens fastighet, om den varit bostad för familjen. Här kan den som tar över egendomen bli tvungen att betala lösen till den andra maken för det överskjutande beloppet.¹⁵⁸

En bodelning kan i praktiken gå till så att var och en tar vad de fått, ärvt eller speciellt köpt för sina pengar. Allt makarna är överens om delas upp. Kvar blir det som båda vill ha. Av denna egendom ordnas sedan värdemässigt likvärdiga grupper. Makarna väljer sedan växelvis tills sakerna är fördelade. Ett annat sätt är att ordna en inbördes auktion på sådant makarna är oense om och sedan att de delar på pengarna.¹⁵⁹ För övrigt skall ett giltigt bodelningsavtal vara skriftligt och undertecknas av båda parterna.¹⁶⁰

Bodelning skall göras med utgångspunkt i egendomsförhållandena den dag då talan om äktenskapsskillnad väcktes eller, om äktenskapet har upplösts genom den ena makens död utan att ett mål om äktenskapsskillnad pågick,

¹⁵⁵ ÄktB 12:3. 1 st.

¹⁵⁶ Karnov, ÄktB, lagkommentar 263:

http://www.westlaw.se.ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614

¹⁵⁷ http://www.famratt.com/bodelning/bod_karnpunkter.htm (källa hämtad den 5 september 2007).

¹⁵⁸ Agell, 2004, s. 145.

¹⁵⁹ http://www.famratt.com/bodelning/bod_karnpunkter.htm (källa hämtad den 5 september 2007).

¹⁶⁰ ÄktB 9:5.

den dag då dödsfallet inträffade.¹⁶¹ Bodelningen under pågående äktenskap skall göras med utgångspunkt i egendomsförhållandena den dag då makarnas anmälan om bodelningen görs till tingsrätten.¹⁶²

7.10 Bodelning mellan sambor

Som tidigare sagts, gäller rätten till bodelning mellan sambor endast samboegendom¹⁶³, som är sambornas gemensamma bostad och bohag, om egendomen har förvärvats för gemensam användning.¹⁶⁴ Sambor kan undandra viss egendom från bodelning, om de är överens om det.¹⁶⁵ Egendom som gjorts till enskild egendom genom villkor av tredje man i testamente eller vid gåva skall, efter mönster av äktenskapslagstiftningen, inte ingå i bodelningen.¹⁶⁶

En bodelning kan bli aktuell först när ett samboförhållande upphör av annat skäl än att samborna ingår äktenskap med varandra.¹⁶⁷ En bodelning kan således inte bli aktuell under själva samboförhållandet. För att en bodelning skall komma till stånd, krävs en begäran om det av någon av samborna inom ett år från det att samboförhållandet upphörde. Annars förbrukas rätten att begära bodelning.¹⁶⁸ Om ett samboförhållande upphör genom att den ena sambon dör, kan bara den efterlevande sambon begära bodelning¹⁶⁹, vilket innebär att den avlidna sambons arvingar inte har någon rätt att begära bodelning. Om ingen av samborna begär bodelning, behåller var och en sin egendom.¹⁷⁰ En sambo kan gå miste om sin rätt att begära bodelning genom att tidigare ha avtalat om att bodelning inte skall ske eller att viss egendom inte skall ingå i bodelningen.¹⁷¹

I likhet med reglerna om bodelning mellan makar, innefattar bestämmelserna i SamboL både en andelsberäkning och en lottläggning. SamboL gäller inte en sambos bostad om den andra parten har flyttat in i den, även om paret delat på amorteringar och andra kostnader. Har bostaden däremot sålts och pengarna använts till en ny gemensam bostad, skall den nya bostaden ingå i bodelningen.¹⁷² Efter mönster av ÄktB kan en sambo som bäst behöver en bostad eller ett bohag som är samboegendom, få överta denna under förutsättning att övertagandet är skäligt även med hänsyn till

¹⁶¹ ÄktB 9 kap. 1 §, 1 st. samt 2§.

¹⁶² ÄktB 9:2.

¹⁶³ 8 §, 1 st. SamboL

¹⁶⁴ 3 § SamboL.

¹⁶⁵ 9 §, 1 st. SamboL.

¹⁶⁶ 4 § SamboL, jmf. ÄktB 7:2.

¹⁶⁷ 8 § 1-2 st. SamboL.

¹⁶⁸ Jmf ÄktB 9:1, 1 st.

¹⁶⁹ 18 §, 1 st., SamboL.

¹⁷⁰ http://www.famratt.com/pdf/kort_famratt.pdf (källa hämtad den 10 september 2007).

¹⁷¹ 9 §, 1 st., SamboL.

¹⁷² Karnov, SamboL, lagkommentar 31:

http://www.westlaw.se.ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614 (källa hämtad den 31 oktober 2007).

omständigheterna i övrigt.¹⁷³ Om den andra sambon inte får annan egendom ur det gemensamma hemmet till samma värde som egendomen, skall den sambon som övertar bostaden eller bohaget kompensera detta genom att betala motsvarande belopp i pengar.¹⁷⁴ Det finns även en regel i SamboL som ger en sambo rätt att överta en gemensam bostad trots att den inte är samboegendom. För ett sådant övertagande krävs dock, förutom en behovsprövning och en skälighetsbedömning, att synnerliga skäl talar för att få ta över bostaden om samborna inte har barn tillsammans.¹⁷⁵ Synnerliga skäl skall tolkas restriktivt och kan vara att en sambo är gravid med gemensamt barn.¹⁷⁶ Även här skall den övertagande sambon kompensera i antingen egendom eller betalning för bostadens fulla värde.¹⁷⁷ För övrigt går det inte att avtala bort rätten för en sambo att i vissa fall mot ersättning få överta den andra sambons bostad.¹⁷⁸

Huvudregeln för bodelning mellan sambor är, såsom för makar, likadelningsprincipen.¹⁷⁹ På samma sätt som makar, kan sambor göra avsteg från huvudregeln genom att jämka så att den sambon som äger den mesta samboegendomen får behålla mer av sin egendom. Jämkningsprincipen kan endast sträckas till att en sambo får behålla sin samboegendom som sin andel. Således kan jämkningsprincipen inte ge till resultat att den sambo som har den lägre behållna nettoegendomen tillägg ett större värde än vad en likadelning leder till.¹⁸⁰ I vissa fall leder jämkning enligt 15 § SamboL till att vardera parten helt enkelt behåller sin egendom.¹⁸¹ För detta krävs dock att likadelning leder till ett oskäligt resultat och vid bedömningen skall i första hand tas hänsyn till hur länge samboförhållandet varat, men också till sambornas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt.¹⁸² Regeln, som återfinns i 15 § SamboL, gäller även vid bodelning med anledning av den ena sambons död.

I förarbetena till ÄktB diskuterades huruvida femårsschablonen som tillämpas vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad, även skall tillämpas på sambor i samband med 15 § SamboL. I samband med diskussionen påpekade man i förarbetet att femårsschablonen inte tillämpas vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad när en makes giftorättsgods huvudsakligen eller till stor del utgörs av bostad och bohag som har anskaffats för gemensamt begagnande. Detta översattes till sambors förhållanden som fick följden att femårsschablonen inte alls bör tillämpas

¹⁷³ 16 § SamboL.

¹⁷⁴ 17 § SamboL.

¹⁷⁵ 22 § SamboL.

¹⁷⁶ Karnov, SamboL, lagkommentar 58:

http://www.westlaw.se/ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614 (källa hämtad den 31 oktober 2007). Se även prop. 1973:32 s. 169.

¹⁷⁷ 22 §, 3 st. SamboL.

¹⁷⁸ http://www.famratt.com/pdf/kort_famratt.pdf (källa hämtad den 10 september 2007).

¹⁷⁹ Likadelningsprincipen återfinns i 14 § SamboL.

¹⁸⁰ Karnov, SamboL, lagkommentar 40:

http://www.westlaw.se/ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=616 (källa hämtad den 14 december 2007).

¹⁸¹ http://www.famratt.com/pdf/kort_famratt.pdf (källa hämtad den 10 september 2007).

¹⁸² 15 § SamboL.

eftersom bodelning mellan sambor endast omfattar egendom som har förvärvats för gemensamt bruk.¹⁸³

Det fanns emellertid ett särskilt fall då man skulle kunna tänka sig en tillämpning av femårsschablonen vid bodelning mellan sambor. Nämligen, om en egendom i det gemensamma hemmet som förvärvats före samboförhållandet byts ut mot en annan egendom av samma slag. Då kommer den nya egendomen att anses som förvärvad för sambornas gemensamma bruk. Detta i sin tur betyder att den nya egendomen som huvudregel kommer att ingå i en bodelning. Om samboförhållandet emellertid upphör kort tid efter egendomsbytet, kommer en likadelning av värdet anses som oskälig. Detta kommer då att ge anledning till jämkning, som bör vara beroende av den tid som gått sedan egendomsbytet ägt rum. Här kan femårsschablonen appliceras på sambors förhållanden då, liksom när det gäller femårsschablonen för gifta, jämkning normalt inte bör ske, om det gått fem år sedan egendomsbytet gjordes.¹⁸⁴

För övrigt regleras ytterligare undantag från likadelningsprincipen i 18 §, 2 st, den så kallade lilla basbeloppsregeln. Då regeln bara gäller vid den ena sambons död, kommer den dock att behandlas i avsnitt 7.12 *Efterlevande sambos rättsställning*.

7.11 Efterlevande makes rättsställning

Enligt äldre svensk rätt fick inte makar ärva varandra.¹⁸⁵ I många år baserades arvsrätten på släkten med blodsband som grundprincip.¹⁸⁶ Den efterlevande maken fick på så sätt i stället söka ekonomiskt skydd i giftorätten. Dessutom fanns möjligheten att få ett visst minibelopp ur det gemensamma boet, så kallat fördel av bo oskifte.¹⁸⁷

Även idag har den efterlevande maken rätt att överta hälften av makarnas tillgångar på grund av sin giftorätt.¹⁸⁸ Enligt ÄB 23:1, 1 st. skall en bodelning förrättas i enlighet med bestämmelserna i ÄktB, om den döde var gift, innan arvskifte kan ske av arvingar och universella testamentstagare.¹⁸⁹ En bodelning kan dock bara genomföras då hela eller delar av arvet skall tillfalla annan än den efterlevande maken. I de situationer där efterlevande make övertar hela boet i samband med sin makes död saknas således förutsättningar för att göra en bodelning.¹⁹⁰

¹⁸³ Prop. 1986/87:1 s. 262.

¹⁸⁴ Prop. 1986/87:1 s. 262 f.

¹⁸⁵ Brattström och Singer, Rätt arv, fördelning av kvarlåtenskap, s. 22.

¹⁸⁶ Saldeen, Arvsrätt, en lärobok om arv, boutredning och arvskifte, s. 32.

¹⁸⁷ Brattström och Singer, s. 22.

¹⁸⁸ Agell, 2004, s. 199.

¹⁸⁹ ÄB 23:1, 2 st.

¹⁹⁰ Brattström och Singer, s. 74.

Inte förrän år 1920 infördes arvsrätt för den efterlevande maken. Arvsrätten gällde emellertid endast för de situationer där den döde maken inte efterlämnade bröstarvingar. Annars fick den efterlevande maken stå utan. Om den avlidna maken efterlämnade släktingar från andra arvsklassen, det vill säga föräldrar och syskon, kunde den efterlevande maken överta så mycket som halva kvarlåtenskapen med full äganderätt och resten gick till släktaarvingar. I övriga fall fick den efterlevande maken arvsrätt till hela kvarlåtenskapen och på så sätt fick släktaarvingar i tredje arvsklassen, alltså far- och morföräldrar och deras barn, ingenting.¹⁹¹

Enligt 1928 års arvslag fick den efterlevande maken ta över hela kvarlåtenskapen om bröstarvingar saknades. Den andra arvsklassen fick då ära först när den efterlevande maken avlidit, det vill säga efterarvsrätt.¹⁹² Fanns däremot bröstarvingar, gick hela arvet åt dessa och den efterlevande maken blev då arvlös. Regelsystemet i 1928 års arvslag fördes sedan över i 1958 års ÄB som gäller idag.

År 1987 infördes regler i ÄB som blev revolutionerande i svensk arvsrätt. Reglerna, som gäller än idag, ger den efterlevande maken rätt till hela kvarlåtenskapen även före makarnas gemensamma bröstarvingar. Makarnas gemensamma bröstarvingar får i stället nöja sig med ett efterarv.¹⁹³ Denna arvsrättsliga huvudregel återfinns i portalparagrafen till ÄB 3 kap som reglerar makes arvsrätt. Arvsrätten, till skillnad från giftorätten, omfattar inte bara makarnas giftorättsgods utan även enskild egendom som den avlidne maken ägt.¹⁹⁴ Tanken bakom regeln, att låta all kvarlåtenskap tillfalla den efterlevande maken, är att makarnas gemensamma hem inte bör splittras. Det antas dessutom förefalla naturligt för makarnas gemensamma barn att vänta på sitt arv tills båda föräldrarnas avlidit.¹⁹⁵

Efterlevande makes rätt kan äventyras genom att den avlidna skrivit ett testamente till förmån för till exempel bröstarvingarna¹⁹⁶ eller på grund av att mål om äktenskapsskillnad pågick vid arvlåtarens död.¹⁹⁷ Såvida det senare är fallet, skall den avlidna makens kvarlåtenskap i stället fördelas enligt reglerna i ÄB kap 2.¹⁹⁸ En makes rätt till hela kvarlåtenskapen begränsas också genom särkullbarn. Särkullbarn är bröstarvingar som är barn till den avlidna maken men inte till den efterlevande.¹⁹⁹ Särkullbarn har rätt att ta ut sitt arv direkt efter sin förälders bortgång²⁰⁰, men kan också

¹⁹¹ Agell, 2004, s. 199 f.

¹⁹² Brattström och Singer, s. 74.

¹⁹³ Agell, 2004, s. 200 f.

¹⁹⁴ Karnov, ÄB, lagkommentar 14:

http://www.westlaw.se.ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614 (källa hämtad den 31 oktober 2007).

¹⁹⁵ Agell, 2004, s. 201 f..

¹⁹⁶ Saldeen, s. 60 f.

¹⁹⁷ Karnov, ÄB, lagkommentar 14:

http://www.westlaw.se.ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614 (källa hämtad den 31 oktober 2007).

¹⁹⁸ Brattström och Singer, s. 78.

¹⁹⁹ Agell, 2004, s. 202.

²⁰⁰ ÄB 3:1.

välja att avstå från sin arvsrätt till fördel för den efterlevande maken för att i stället ta ut sitt efterarv.²⁰¹

Om det finns arvingar i första eller andra arvsklassen får den efterlevande maken ärva hela kvarlåtenskapen med så kallad fri förfoganderätt. Fri förfoganderätt har nästan samma innebörd som äganderätt. Skillnaden är att den make som ärver med fri förfoganderätt inte får testamentera bort egendom som han eller hon ärvt efter den först avlidna maken genom ett eget testamente. Meningen är att den avlidnes släktingar i första och andra arvsklassen skall få ärva vid den efterlevandes bortgång. Att den efterlevande maken ärver med fri förfoganderätt har dock ingen större betydelse då denne i stort sätt får fritt disponera och förbruka den ärvda egendomen under sin livstid²⁰² och får alltså både sälja egendomen och ge bort den.²⁰³ Det finns dock en gräns för hur långt den efterlevande makens fria förfoganderätt kan gå. Om den efterlevande maken skulle gå så långt att det sker en väsentlig minskning av egendomen genom gåva eller annan jämförlig handling, utan att tillbörlig hänsyn tagits till den först avlidnes arvingar, finns en regel i ÄB 3:3, 1 st. som berättigar efterarvingarna ersättning från den egendom som vid den efterlevandes död annars skulle tillfalla dennes egna arvingar.²⁰⁴ Om den resterande egendomen i boet inte skulle vara tillräcklig för att täcka efterarvingarnas vederlagsanspråk kan i vissa fall den som i ond tro mottagit en gåva av den efterlevande, tvingas att återbära denna.²⁰⁵

Om det inte finns några arvingar i vare sig den första eller andra arvsklassen får den efterlevande maken erhålla kvarlåtenskapen med full äganderätt och kan alltså även testamentera bort egendomen om denne vill.²⁰⁶

Enligt ÄB:s huvudregel gäller efterarvingarnas rätt häften av den efterlevande makens bo. Regeln bygger på att makarna endast haft giftorättsgodts, vilket brukar vara fallet. Enligt principen om likadelning av giftorättsgodset bör då efter båda makarnas död hälften av de samlade tillgångarna tillfalla den först döde makens efterarvingar och hälften gå i arv till den efterlevande makens arvingar.²⁰⁷ I fall den efterlevande maken gifter om sig, skall delning av egendomen enligt principerna i ÄB kap. 3 om efterarv ske innan bodelning får förrättas i det nya äktenskapet. Om den efterlevande maken och den nya maken förrättar bodelning under sin livstid, skall före delningen tas undan egendom till ett värde som motsvarar det som tillkommer efterarvingarna.²⁰⁸ För övrigt har bröstarvingar alltid rätt att kräva ut sin laglott, som är halva arvslotten, oavsett vad den avlidna föreskrivit i testamente. Den efterlevande maken som inte har någon sådan rätt till laglott såsom bröstarvingarna garanteras i stället ett visst ekonomiskt

²⁰¹ ÄB 3:9.

²⁰² <http://www.sjolund.net/arvsordning.htm> (källa hämtad den 15 november 2007).

²⁰³ Agell, 2004, s. 204.

²⁰⁴ ÄB 3:3, 1 st.

²⁰⁵ ÄB 3:3, 2 st.

²⁰⁶ Brattström och Singer, s. 74 samt s. 77.

²⁰⁷ Agell, 2004, s. 200.

²⁰⁸ ÄB 3:6, 1 st.

skydd genom den så kallade basbeloppsregeln, som behandlas längre fram i detta avsnitt.²⁰⁹

Om den avlidna genom testamente skulle minska den efterlevandes arvsrätt utan att kränka bröstarvinges laglott, händer inget mer än att den andel av vad den efterlevande innehar med full äganderätt respektive fri förfoganderätt förskjuts enligt ÄB 3:2, 3 st med stöd av den successionsrättsliga principen att testamente går före arv.²¹⁰ Därmed går testamente före den arvsrättsliga huvudregeln om likadelning.²¹¹

Om den avlidnas testamente däremot skulle minska den efterlevandes arvsrätt och samtidigt kränka bröstarvinges laglott gäller följande. Vad en bröstarvinge erhåller genom att påkalla jämkning av testamentet skall inte omfattas av den efterlevande makens arvsrätt enligt ÄB 3 kap. när testamentet gäller till förmån för annan än den efterlevande maken själv. Har testatorn tydligt föreskrivit i testamentet att en sådan egendom som motsvarar bröstarvinges laglott i stället skall tillfalla den efterlevande maken med fri förfoganderätt, bör detta emellertid gälla.²¹²

I situationer där makarnas tillgångar är av särskilt begränsat ekonomiskt värde och den efterlevande maken riskerar att gå nästintill arvlös, finns en garantiregel i ÄB 3:1, 2 st. som skall skydda den efterlevande mot att tillgångar av ett visst minsta värde övergår till den avlidnas arvingar. Regeln kallas basbeloppsregeln och innebär att den efterlevande maken alltid har rätt till, i den mån det är möjligt, ett värde av kvarlåtenskapen som motsvarar fyra basbelopp enligt lagen om allmän försäkring.²¹³ Egendomen i fråga omfattar både sådan egendom som den efterlevande maken erhållit vid bodelningen och enskild egendom.²¹⁴

Som jag nämnt i avsnitt 4.9 *Bodelning mellan makar* finns en särskild jämningsregel²¹⁵ som bara kan åberopas av den efterlevande maken och som i praktiken innebär att någon bodelning inte sker. Genom regeln kan den efterlevande maken skydda sin egendom mot den avlidne makens särkullbarn och testamentstagare. Jämkningsregelns syfte är att ge den avlidna makens rättsinnehavare möjlighet att få överta all egendom efter den avlidna.²¹⁶

²⁰⁹ Agell, 2004, s. 208 f.

²¹⁰ Saldeen, s. 60 f.

²¹¹ Karnov, ÄB, lagkommentar 21:

http://www.westlaw.se.ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614 (källa hämtad den 31 november 2007).

²¹² Saldeen, s. 61.

²¹³ 4 basbelopp är lika med 161 200 kr år 2007, Brattström och Singer, Rätt arv, fördelning av kvarlåtenskap s. 80.

²¹⁴ Saldeen, s. 62 f.

²¹⁵ ÄktB 12:3. 1 st.

²¹⁶ Karnov, ÄktB, lagkommentar 263:

http://www.westlaw.se.ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614 (källa hämtad den 31 oktober 2007).

För övrigt gäller enligt ÄB 11:8 att om en make har upprättat testamente till förmån för den andra maken, kommer förordnandet att vara utan verkan om äktenskapet upplösts vid testators död eller mål om äktenskapsskillnad då pågår.

7.12 Efterlevande sambos rättsställning

Sambor har ingen arvsrätt.²¹⁷ I förarbetena till 1987 års lag diskuterade man visserligen om det inte var lämpligt att ge sambor arvsrätt när samboförhållandet hade varat under en lång tid. Man antog dock att sambor som levt ihop under en längre tid torde ha övervägt valet av samlevnadsform. För att skapa ett efterlevandeskydd ansåg man att de i stället fick hålla till godo med att upprätta inbördes testamente. Trots att SamboL inte innehåller någon arvsrättslig reglering för sambor, innefattar lagen dock vissa bestämmelser om efterlevande sambos rättsställning som i det följande skall redovisas.

När en sambo dör har den efterlevande sambon enligt 18 §, 1 st. SamboL exklusiv rätt att begära bodelning och rätt att överta bostad eller bohag enligt SamboL. Syftet med bestämmelsen är att ge den efterlevande sambon, men inte den avlidnes arvingar, samma rättigheter när samboförhållandet upphör genom dödsfall som när det upphör genom separation.²¹⁸ Det är endast då den avlidna sambon ägt större delen av samboegendomen som det är lönsamt för den efterlevande sambon att begära bodelning. Enligt likadelningsprincipen kan den efterlevande sambon då få hälften av samboegendomens värde. Enligt lottläggningsprinciperna har den efterlevande sambon dessutom ensamrätt på att överta den avlidna sambons bostad eller bohag och kan således aldrig tvingas att ge ifrån sig egendom till dödsboet.²¹⁹

Som jag tidigare nämnt är jämningsregeln i 15 § SamboL tillämplig även vid bodelning med anledning av sambos död. Enligt Agell torde denna jämningsregel kunna tillämpas till förmån för den avlidnes arvingar och inte bara till förmån för den efterlevande sambon, eftersom bestämmelsen inte gör något undantag för dödsfall.²²⁰

I 18 §, 2 st. SamboL återfinns så kallade lilla basbeloppsregeln, som har till syfte att skydda en efterlevande sambo mot att den nödvändigaste egendomen i ett hem övergår till den avlidna sambons arvingar. Bestämmelsen skall garantera den efterlevande sambon, i den mån det räcker, så mycket av den egendom som efter skuldavräkning ingår i bodelningen som motsvarar två prisbasbelopp enligt lagen om allmän

²¹⁷ <http://www.sjolund.net/familj.htm> (källa hämtad den 17 september 2007).

²¹⁸ Agell, 2004, s. 265 f.

²¹⁹ Brattström och Singer, s. 85.

²²⁰ Agell, 2004, s. 265.

försäkring.²²¹ Regeln kan endast användas vid en sambos död och är inte tillämplig om en sambo avlider efter det att samboförhållandet upphört men innan bodelning har ägt rum.²²² Regeln har kommit att kallas lilla basbeloppsregeln eftersom skyddets värde är hälften så stort som det för efterlevande makar enligt basbeloppsregeln i ÄB.²²³

Lilla basbeloppsregeln i SamboL är en familjerättslig bestämmelse i motsats till basbeloppsregeln i ÄB som är en arvsrättslig regel, vilket betyder att reglerna leder till olika konsekvenser. Vare sig den efterlevande sambon övertar bostad och bohag enligt den lilla basbeloppsregeln eller enligt huvudregeln om likadelning, får denne full äganderätt till egendomen. Detta innebär att efterarv för den avlidnes arvingar inte blir aktuellt i dessa fall.²²⁴

Rätten att få del i sin sambos egendom genom bodelning enligt 18 §, 3 st SamboL förverkas om den efterlevande sambon genom uppsåtligt brott orsakat sin sambos död. I sådana fall skulle inte lilla basbeloppsregeln bli tillämplig. Den avlidnas arvingar kan inte heller i detta fall framtvunga en bodelning för att åstadkomma en fördelning av samboegendomens värde.²²⁵ För övrigt är det lätt hänt att oenigheter uppstår på grund av att bodelningen inte kan åberopas av den avlidna sambons dödsbodelägare, vilka kan ha ekonomiska intressen av att hävda att den avlidne haft äganderättsanspråk på egendom, som den efterlevande sambon förvärvat.²²⁶

Slutligen skall nämnas att ÄB 11:8 kan bli tillämplig i samband med att en sambo dör. Eftersom sambor inte har någon arvsrätt i förhållande till varandra är det vanligt att sambor upprättar ett inbördes testamente. ÄB 11:8 talar om att ett sådant testamente blir utan verkan om samboförhållandet upphör före testatorns död.

²²¹ 2 basbelopp är lika med 80 600 kr år 2007 (Brattström och Singer, Rätt arv, fördelning av kvarlåtenskap, s. 85), Brattström och Singer, Rätt arv, fördelning av kvarlåtenskap, s. 85.

²²² Karnov, SamboL, lagkommentar 48:

http://www.westlaw.se.ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614 (källa hämtad den 31 oktober 2007).

²²³ Brattström och Singer, s. 85.

²²⁴ Agell, 2004, s. 266 f.

²²⁵ Brattström och Singer, s. 85.

²²⁶ Agell, 2004, s. 235.

8 Analys och slutsatser

I detta kapitel kommer de väsentliga skillnaderna av sambo- och äktenskapslagstiftningen att analyseras. Analysen avser även en utredning av de normativa grundmönstren som tar sig uttryck i lagstiftningen. De olika skillnaderna kommer därför på vissa ställen att analyseras i ljuset av de normativa grundmönstren. Vidare kommer att hållas en diskussion angående berörda rättsområden utifrån neutralitetsprincipen.

8.1 Analys av lagstiftningarnas skillnader samt av normativa grundmönster

Skillnaderna mellan sambo- och äktenskapslagstiftningen består bland annat i att lagstiftningen bakom äktenskapet respektive samboförhållande är präglad av olika normativa föreställningar. Exempelvis inryms i föreställningarna om samboförhållandet inga förväntningar om att förhållandet skall vara livslångt.²²⁷ I studiet av äktenskaps- respektive sambolagstiftningen är gemenskap respektive ekonomisk självständighet och individualitet särskilt uppenbara normativa grundmönster.²²⁸ Här synes utåt sett äktenskapet på många ställen vara starkt färgat av en gemenskapstanke medan samboförhållandet mer verkar vara uppbyggt på individualitet och ekonomisk självständighet. Här vill jag dock understryka att grundmönstret gemenskap har satt en stark prägel även på även sambolagstiftningen.²²⁹

Ett typfall där äktenskapet - men inte samboförhållandet – präglas av en gemenskapstanke, är det förhållande att makar har en tvingande underhållsskyldighet till varandra, vilken gäller både under och, även i vissa fall, efter äktenskapet. I stället saknar SamboL helt och hållet en reglering om underhållsskyldighet, vilket mer för tankarna till sambor som två obundna parter som var för sig ansvarar för den egna ekonomin.²³⁰

Ett exempel på där ekonomisk självständighet och individualitet är ledande normativa grundmönster i sambo- liksom i äktenskapslagstiftningen är inom äganderätten. Äganderätten bygger på att makar respektive sambor är jämställda individer.²³¹ Man skulle kunna säga att den enskilda äganderätten uttrycker en individualiserad syn på människor i allmänhet.²³² Själva äganderätten, och därmed ansvaret för skulder, påverkas inte av att en person ingår ett äktenskap eller ett samboförhållande.²³³ Emellertid innebär

²²⁷ Ryrstedt, s. 402.

²²⁸ Ryrstedt, s. 30.

²²⁹ Ryrstedt, s. 408.

²³⁰ Om makars underhållsskyldighet se 6 kap. ÄktB.

²³¹ Agell, 2004, s. 67, s. 235.

²³² Ryrstedt, s. 407.

²³³ Agell, 2004, s. 67 jfr s. 235.

reglerna om makars respektive sambors samäganderätt, inskränkningar i äganderätten att förfoga över en egendom, samt de i praxis utvecklade reglerna om dold samäganderätt, att lagstiftningen är starkt färgad av en gemenskapstanke. Här är förfoganderättsinskränkningarnas roll är i förhållande till äganderätten i stället att utgöra ett skydd för det gemensamma hemmet.²³⁴

Ytterligare begränsning av den individuella äganderätten utgör det förhållandet att makars respektive sambors huvudprincip vid bodelning är likadelning. Likadelningsprincipen, som återfinns i ÄktB 11:3 respektive 14 § SamboL innebär en total ekonomisk utjämning mellan makarna. Det har tidigare diskuterats om man inte borde ersätta likadelningsprincipen med ett rättvisare delningssystem som i högre grad främjar makarnas ekonomiska självständighet gentemot varandra. Efter många avväganden har man dock stannat vid att likadelningsprincipen är den mest lämpliga huvudregeln vid bodelning, varvid gemenskap förblir det ledande grundmönstret när det gäller makars och sambors bodelningsregler.²³⁵

Förutom att jämningsreglerna påvisar vissa likheter mellan sambo- respektive äktenskapslagstiftningen, genom att de är konstruerade utefter samma principer, innebär de några särskilt beaktansvärda skillnader. Som tidigare sagts innebär den så kallade skevdelningsregeln i ÄktB 12:1 att den make som har mest giftorättsgods har rätt att jämka så att en likadelning av giftorättsgodset inte sker. Bestämmelsen i 15 § SamboL har en liknande innebörd då den sambon som har mest egendom får behålla mer av sin egendom än vad denne skulle ha fått genom en likadelning. Här finns dock en betydlig skillnad mellan skevdelningsregeln och 15 § SamboL, nämligen att bestämmelsen i SamboL även gäller bodelning efter den ena sambons död. En annan skillnad utgörs av att det i sambors bodelning endast ingår sådan egendom som förvärvats för gemensamt bruk. Vid avgörande om jämkning skall ske enligt ÄktB 12:1 respektive 15 § SamboL skall hänsyn tas särskilt till äktenskapets respektive samboförhållandets längd, men även till de ekonomiska förhållandena och omständigheterna i övrigt.²³⁶ Här lyser de normativa grundmönstren igenom på så sätt att i fall där gemenskapen inte hunnit bli särskilt djup, kan likadelning jämkas så att var och en av parterna mer ”återgår” till den ekonomiska självständighet som de hade innan äktenskapet respektive samboförhållande ingicks. Anses gemenskapen emellertid vara allt för stark för att en jämkning skall kunna bli aktuell, skall parterna i stället dela lika på egendomen, varpå det blir fråga om grundmönstret gemenskap.²³⁷

Ytterligare jämningsmöjligheter är basbeloppsregeln för makar och lilla basbeloppsregeln för sambor. Reglerna liknar varandra på så sätt att båda

²³⁴ Ryrstedt, s. 407 f.

²³⁵ Prop. 2002/03:80, s. 42 ff. se även vad som sägs om återgångsdelning i uppsatsens avsnitt 7.9 *Bodelning mellan makar*.

²³⁶ ÄktB 12:1 samt 15 § SamboL och 3 § SamboL.

²³⁷ Ryrstedt, s. 410.

system innebär en förmögenhetsmässig utjämning.²³⁸ Här skall reglernas syfte vara att garantera den efterlevande maken respektive sambon sådan egendom som ingår i bodelningen som motsvarar ett visst värde, fyra basbelopp i ena fallet och två basbelopp i andra fallet. Genom att trygga den svagare parten ett sådant minimiskydd som basbeloppsreglerna gäller, belyses vikten av den ekonomiska gemenskap som makarna respektive samborna hade innan den enas dödsfall. Varför lilla basbeloppsregeln är mer begränsad än basbeloppsregeln, har motiverats med att regeln skall gälla alla sambor samt även vid kortvariga samboförhållanden.²³⁹ Dessutom gäller lilla basbeloppsregeln endast sådan egendom som efter skuldavräkning ingår i bodelningen, medan basbeloppsregeln gäller både sådan egendom som den efterlevande maken erhållit vid bodelningen och enskild egendom. En annan viktig skillnad är att regeln i ÄktB är arvsrättsligt konstruerad medan den i SamboL är en familjerättsligt grundad regel, vilket får följden att efterarv för den avlidna sambons arvingar inta kan komma i fråga.²⁴⁰ Det är dock tydligt att båda basbeloppsreglerna har gemenskap som ett dominerande grundmönster. Trots det kan intolkas en starkare gemenskapstanke i basbeloppsregeln för makar vilket bygger på att det ekonomiska skyddet här är starkare än i lilla basbeloppsregeln vars ekonomiska skydd är begränsat till hälften.

Således bygger makars och sambors äganderätt på en idé om inte bara ekonomisk självständighet och individualitet, utan även gemenskap. Här gör sig gemenskapsmönstret påmint på den individuella äganderättens bekostnad.²⁴¹ Emellertid innebär de olika jämningsreglerna att parternas ekonomiska självständighet främjas, då de innebär ett avsteg från likadelningsprincipen. På så sätt hindras en alltför långtgående ekonomisk utjämning mellan parterna när detta inte anses skäligt.

De kanske mest nämnvärda skillnaderna mellan sambo- och äktenskapslagstiftningen är regleringarnas respektive omfattning, särskilt vad gäller bodelningsreglerna. Här blir det uppenbart att sambor saknar sådan giftorättsgemenskap som makar har. Medan makars bodelning rör allt skuldavräknat giftorättsgods, gäller sambors bodelning endast gemensam bostad och gemensamt bohag som efter skuldavräkning förvärvats för gemensamt bruk.²⁴² Makars bodelning gäller inte bara egendom makarna har förvärvat för gemensamt bruk, utan även sådan egendom som makarna har förvärvat genom arbete under äktenskapet och egendom som makarna ägt före äktenskapet eller till och med fått i arv av någon annan. Dessutom gäller makars bodelning även kapitalplaceringsföremål.

²³⁸ Ryrstedt, s. 419.

²³⁹ Prop. 1986/87:1, s. 110.

²⁴⁰ Agell, 2004, s. 266 f.

²⁴¹ Ryrstedt, s. 407 f.

²⁴² En genomgång av makars respektive sambors bodelningsregler återfinns i avsnitt 7.9 respektive 7.10.

En annan betydelsefull skillnad i makars och sambors bodelningsregler ligger i att sambor kan avtala bort lagens bodelningsregler medan makars bodelningsregler är tvingande. Den enda situation som tillåter makar att undkomma bodelning är om makarna endast har enskild egendom och ingen av dem begär att få överta bostad eller bohag från den andra maken. Att makars men inte sambors bodelningsrätt är tvingande hänger även ihop med det faktum att rätten att begära bodelning kan gå förlorad, om bodelning inte begärs inom ett år från det att samboförhållandet upphört. Att makars rätt till att bodela är tvingade, framhåller en tydlig gemenskapstanke bakom äktenskapslagstiftningen. Tidsfristen har motiverats med att den ska fungera som ett stöd för sambor att efter samboförhållandets upplösning inte dröja med att bedöma sin ekonomiska situation och planera för framtiden.²⁴³ Jag uppfattar bestämmelsen snarare som ett hinder för sambors rätt att begära bodelning än ett stöd. Här kommer en individualitetstanke bakom bestämmelsen till bättre uttryck än en gemenskapstanke. Om man däremot ser till det bakomliggande syftet med hela SamboL, att den faktiskt utgör ett minsta möjliga skydd för den svagare parten vid en upplösning av förhållandet, pekar detta snarare på att även sambors bodelningsregler är uppbyggda på en gemenskapstanke. En typisk symbol för sambors gemenskap är, liksom för makar, den gemensamma bostaden. Den kan ingå i bodelningen trots att egendomen ägs av den andra parten. Samtidigt som sambors bestämmelser innebär en begränsning av den ekonomiska gemenskapen, då bodelningen endast avser sådan bostad som förvärvats för parternas gemensamma bruk,²⁴⁴ förstärks gemenskapstanken bakom bodelningsreglerna för makar då bostaden som skall delas till och med kan utgöra den andra makens enskilda egendom.²⁴⁵

Ett ytterligare uttryck för gemenskap är den bestämmelse som i princip ger en make eller sambo rätt att efter en behovsprövan få överta den andra sambors bostad eller bohag. I sambors fall kan detta ske utan att bostaden eller bohaget förvärvats för gemensamt bruk. Genom att ge den andra sambon eller maken denna rätt, blir således den andra partens äganderätt lidande.²⁴⁶ Att det vid behovsprövan särskilt skall beaktas om barn är inblandade tyder på ett främjande av familjestabilitet och gemenskap.²⁴⁷ Ett annat uttryck för familjestabilitet är bestämmelsen i ÄktB att en äktenskapsskillnad skall föregås av en betänketid om sex månader. Detta gäller då någon av makarna bor tillsammans med eget barn under 16 år som denna har vårdnaden över eller om bara en av makarna vill att äktenskapet skall upplösas. Lagstiftningen bakom betänketid bygger på en omtanke om familjestabiliteten. Då en skilsmässa ofta medför svåra påfrestningar för makarnas barn, har tanken med reglerna varit att hindra förhastade skilsmässor.²⁴⁸

²⁴³ Prop. 2002/03:80, s. 35.

²⁴⁴ 3 § SamboL jfr 4 -5 § §.

²⁴⁵ Ryrstedt, s. 16. ÄktB 10:1 jfr 7:1-2 samt 10:2.

²⁴⁶ Jfr ÄktB 11: 8 och 16 §, 2 st. SamboL

²⁴⁷ Karnov, ÄktB, lagkommentar 235 samt SamboL, lagkommentar 41:

http://www.westlaw.se/ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se!/ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=616.

²⁴⁸ ÄktB 5:1 samt prop. 1973:32, s. 110 f.

Vad gäller reglerna om äktenskapets respektive samboförhållandets ingående, innebär äktenskapet, till skillnad från samboförhållandet, en formbunden viljeförklaring. Äktenskapet kan därför liknas vid ett kontrakt vilket när som helst kan upphävas av parterna. Samboförhållandet – däremot – både ingås och upphör genom att faktiska förhållanden är för handen. Bland annat ingås ett samboförhållande genom att två personer bor stadigvarande tillsammans under en inte alltför kort tid samt där det normalt ingår sexuellt samliv. Vidare skall de ha ett gemensamt hushåll där de delar på sysslor och utgifter och har ett visst mått av ekonomiskt samarbete. Om två personer är folkbokförda på samma adress eller har gemensamma barn presumeras de automatiskt vara sambor. I motsats till sambor kan alltså makar bo isär utan att ha något som helst samliv och samtidigt betraktas som makar av lagen. Om i stället två sambor väljer att flytta isär, kommer samboförhållandet enligt SamboL att anses ha upphört.²⁴⁹ Bestämmelserna i SamboL pekar på ett tydligt främjande av grundmönstret gemenskap, där den svagare parten erbjuds SamboL:s skydd om parternas gemenskap förfaller sig så pass starkt att förutsättningarna i SamboL skall anses vara uppfyllda. Reglerna om hur ett samboförhållande ingås har ett direkt samband med syftet med SamboL.²⁵⁰ En parentes här är att synen på äktenskapet som ett upplösligt kontrakt i stället är ett tecken på individualitet och ekonomisk självständighet mellan parterna. Detta visar i sin tur på en motsättning av grundmönstren, när äktenskapet samtidigt bygger på föreställningar om en livslång förbindelse, vilket i stället visar på en gemenskapstanke.²⁵¹

En mycket betydelsefull skillnad mellan sambo- och äktenskapslagstiftningen är att makar har en arvsrättsligt heltäckande reglering medan sambor helt saknar arvsrätt. Denna reglering bygger på ett drygt 30 år gammalt tankesätt, som innebär att det inte bör införas någon arvsrätt för sambor eftersom upplösning genom den enas död inte anses ha samma omfattning och betydelse vid samboförhållanden som vid äktenskap. Ytterligare motiv har varit att de flesta äktenskap upplöses genom den ena makens död, medan samboförhållandet oftast upphör genom att samborna separerar eller gifter sig. För sambor finns endast möjligheten att upprätta ett inbördes testamente.²⁵² Sambors totala avsaknad på arvsrätt är ett tydligt exempel på när sambolagstiftningen är starkt präglad av det normativa grundmönstret ekonomisk självständighet och individualitet. Att inte införa arvsrätt för sambor på grund av föreställningen om äktenskapet som en livslång förbindelse, torde, enligt min uppfattning, inte vara fallet, då utvecklingen visar på att allt fler ingår samboförhållande än äktenskap och då äktenskapet inte visar sig hålla i 50 procent av fallen.

²⁴⁹ ÄktB, ssk. 2 kap. samt 1 § SamboL.

²⁵⁰ För en diskussion kring de normativa grundmönstren hänvisar jag till vad jag tidigare sagt rörande SamboL:s syfte i detta avsnitt på s. 50.

²⁵¹ Ryrstedt, s. 383.

²⁵² Prop. 1986/87:1, s. 19 f..

Att SamboL är väldigt begränsad till sin omfattning i förhållande till ÄktB, blir särskilt synbart i bodelningsreglerna. Inom vissa områden där ÄktB innehåller en väl täckande reglering, saknar SamboL helt och hållet en motsvarande reglering. Här skall särskilt nämnas att sambor inte har vare sig någon underhållsskyldighet eller någon arvsrätt till varandra inte ens efter ett livslångt förhållande. Då SamboL i många fall inte räcker till, får lagen tillämpas tillsammans med allmänna civilrättsliga regler och andra regler. När SamboL exempelvis inte ger någon möjlighet till bodelning under förhållandet, har man i lagens förarbete hänvisat sambor till att göra familjerättsligt grundade överföringar sinsemellan. Vidare har erinrats om möjligheten att göra överföringar mellan sig i förmögenhetsrättslig ordning, till exempel genom gåva.²⁵³ Ytterligare exempel är att avsaknaden av sambors arvsrätt leder till alternativet att upprätta inbördes testamente. Genom att studera de normativa grundmönstrens uttryck i sambo- och äktenskapslagstiftningen är det tydligt att gemenskapstanken bakom äktenskapslagstiftningen är mycket mer långtgående än vad gäller sambolagstiftningen. Likväl görs påtagligt att båda systemen präglas av en gemenskapstanke genom att både ÄktB och SamboL innebär ett skydd för det gemensamma hemmet. Vad gäller samboförhållanden skall dock erinras om att det endast är fråga om ett *minimiskydd* som aktualiseras enbart i samband med en *upplösning* av förhållandet. Till skillnad, gäller makars bodelningsregler inte bara vid en upplösning av äktenskapet, utan även under pågående äktenskap.²⁵⁴

Till sist vill jag belysa en mycket avgörande skillnad mellan sambo- och äktenskapslagstiftningen som består i att SamboL – men inte ÄktB – är könsneutral. Som det ser ut idag kan inte två personer av samma kön ingå äktenskap. Emellertid föreligger ett betänkande, SOU 2007:17 *Äktenskap för par med samma kön – vigselfrågor*, där det föreslås att par med samma kön skall kunna ingå äktenskap samtidigt som PartnerskapsL upphävs.

8.2 Ett fullständigt jämställande av makar med sambor?

Om man ser på sambo- och äktenskapslagstiftningen ur ett historiskt perspektiv, har det rättsliga innehållet förändrats väsentligt. Till exempel var det inte förrän på 1500-talet som alla typer av för- och utomäktenskapliga relationer var olagliga. Detta rättsläge skulle komma bestå ända in på 1700-talet. Vidare var det inte förrän på 1800-talet som ogifta mödrar – även de som sammanlevde i ett äktenskapsliknande förhållande – blev en socialt accepterad företeelse.²⁵⁵

Trots att samboförhållanden på 1800-talet var ett erkänt fenomen i människors vardagsliv, skulle det dock dröja ända fram till år 1973 till den

²⁵³ Prop. 2002/03:80, s. 34.

²⁵⁴ Prop. 2002/03:80, s. 34.

²⁵⁵ Lindstedt, Cronberg, s. 11.

första SamboL kom till. Genom 1987 års reformer började sambolagstiftningen att närma sig alltmer ÄktB:s regler. Bland annat blev makars huvudregel om likadelning även en huvudregel i SamboL. Visserligen avsåg, även då, likadelningen för sambor endast viss egendom. Vidare infördes jämkningsmöjligheter i SamboL med ÄktB som förebild. I och med 2003 års SamboL tog sambolagstiftningen ett stort steg i utvecklingen då lagen blev könsneutral.²⁵⁶

Dagens SamboL blev ett svar på att allt fler sedan 1960-talet valde att ingå samboförhållanden i stället för att gifta sig eller registrera partnerskap. Där neutralitetsideologin länge varit en grundläggande målsättning för lagstiftningens inriktning på olika områden, blev den en ledande ideologi även i reformarbetet av SamboL.²⁵⁷ Neutralitetsideologin kom dock i intressekonflikt då man ville skapa en sambolagstiftning som bättre stämde överens med samhällsutvecklingen genom att sträva efter att reglerna för makar och sambor blev så långt möjligt lika.²⁵⁸ Samtidigt fanns en rädsla att äktenskapet skulle förlora sin centrala roll inom familjerätten, om SamboL blev alltför omfattande. Vidare beförde man att om sambo- och äktenskapslagstiftningen blev alltför likt i sitt innehåll, skulle samboförhållandet förvandlas till ett andra klassens äktenskap. Utifrån dessa neutralitetsresonemang underströks vikten av att sambolagstiftningen gav människor valfrihet att *inte* omfattas av ett heltäckande rättssystem om de valde att *inte* ingå äktenskap med varandra.²⁵⁹

Då man, utifrån neutralitetsresonemang, har låtit regleringen av sambor närma sig den äktenskapliga regleringen bara inom några rättsområden, men inte inom alla, har sambolagstiftningen, enligt min uppfattning, blivit haltande i förhållande till äktenskapslagstiftningen. Eftersom äktenskapet erbjuder ett mycket större juridiskt skydd för den svagare parten, kan det finnas en risk att människor tvingas att ingå äktenskap med varandra, enbart på grund av juridiska skäl. Med ett sådant resonemang blir valet av samlevnadsform inte längre en frivillig angelägenhet, utan en juridisk nödvändighet. Enligt neutralitetsideologin är lagstiftarens funktion att lösa praktiska problem som kan uppkomma till följd av en mans och en kvinnas samlevnad och inte att privilegiera en samlevnadsform framför andra. Slutsatsen är emellertid att så har skett, då äktenskapet utgör en långt mycket bättre skydd än samboförhållandet. Att det i nuläget är fler som väljer att bli sambor än makar och att 50 procent av äktenskapen slutar i skilsmässa, tyder på en klar motsägelse i neutralitetsresonemanget att låta människor själv välja samlevnadsform.

Som tidigare nämnts har neutralitetsprincipen inneburit en avvägning av två intressen; dels den enskildes integritet, - att samhället inte bör påtvinga sambor enhetliga regler om deras samlevnad - dels en

²⁵⁶Jfr. ÄktB och Lag (1987:232) om sambors gemensamma hem. Se även uppsatsens avsnitt 5.2 som beskriver framväxten av SamboL:s regelsystem.

²⁵⁷ Agell, Samboende utan äktenskap, 1985, s. 84.

²⁵⁸ Prop. 2002/03:80, s. 1 samt s. 24 ff.

²⁵⁹ Prop. 2002/03:80, s. 25.

likabehandlingsprincip, vilken jämställer äktenskapet med samboförhållandet. Detta har medfört att sambolagstiftningen från början har byggts upp på en motsättning mellan dessa två intressen, vilket i sin tur torde ge utrymme för en relativt skönsmässig utformning av lagen. I linje med Agells kritik av neutralitetsideologin, tror jag dock att det inte kommer att vara möjligt att på lång sikt upprätthålla en lagstiftning baserad på neutralitetsideologin, utan att det långvariga samboförhållandet så småningom jämställs med äktenskapet inom alla rättsområden.²⁶⁰ Idag likställs sambor med makar inom exempelvis social- och skatterätten. Här har reglerna om skatter och sociala förmåner utformats efter en strävan att likställa sambor med makar på så sätt att det inte skall löna sig att ingå äktenskapsskillnad samtidigt som människor inte skall förlora på att ingå äktenskap. Inom föräldrarätten har man avskaffat alla skillnader beroende på föräldrarnas civilstånd så långt ett fullt jämställande ansetts rent juridiskt möjligt.²⁶¹ Det fattas dock en bra bit på vägen tills de två rättsinstituten kan anses jämställda. Att så är fallet förefaller emellertid naturligt så länge lagstiftningen är baserad på föreställningen om äktenskapet som en livslång förbindelse och då man vill bibehålla äktenskapets centrala roll i familjerätten. Detta betyder att SamboL:s begränsade omfattning kommer att bevaras och därmed halta efter ÄktB. Under sådana omständigheter torde det alltid finnas en risk för att samboförhållandet betraktas som ett äktenskap av lägre dignitet eller ett andra klassens äktenskap.

Enligt min uppfattning torde det vara en naturlig självklarhet att lagstiftningen, i stället för att bygga på förlegade föreställningar om äktenskapet som en livslång förbindelse och central för familjerätten, anpassades efter den rådande samhällsutvecklingen. När samhällsutvecklingen innebär att allt fler väljer att ingå samboförhållanden än äktenskap och registrerat partnerskap och att 50 procent av alla äktenskap slutar i äktenskapsskillnad, torde en sådan anpassning betyda en grundlig omarbetning samt modernisering av äktenskapsrätten. Här skulle lagstiftningen i stället baseras på moderna normativa föreställningar vilka bättre speglade verkligheten. Enligt min uppfattning rimmar det illa i dagens moderna samhälle att äktenskapet inte är könsneutralt. Även detta förhållande torde beröra det neutralitetsideologiska argument, att människor själva skall få välja samlevnadsform, vilket lagstiftaren därmed skall ställa sig neutral till. Att utestänga homosexuella från möjligheten att ingå äktenskap, men att samtidigt ge PartnerskapsL i stort sett samma innehåll som ÄktB, uppfattar jag som direkt könsdiskriminerande. I övrigt anser jag, i likhet med Ryrstedt, att valet av samlevnadsform inte torde bygga på en medveten önskan om att omfattas av ett särskilt regelverk, utan snarare på kärlek, traditioner och romantiska föreställningar. Vidare finner jag att det är den faktiska samlevnaden som skall styra vilka regler en person omfattas av och inte av sociala föreställningar och normer beroende på om denna person är gift eller inte. Här borde krav på ekonomisk rättvisa och omsorg om den

²⁶⁰ Agell, 1985, s. 94.

²⁶¹ Agell, 2004, s. 228 f.

ekonomiskt svagare parten präglade lika mycket sambo- som äktenskapslagstiftningen.²⁶²

Det är svårt att säga rent konkret hur den rättsliga regleringen av sambor respektive makar borde ha för utformning när en rådande regleringen inte duger. Ett alternativ hade varit att avveckla ÄktB, PartnerskapsL och SamboL och ersätta dessa med ett helt nytt rättssystem där det är den faktiska samlevnaden som styr reglerna och inte om personen är gift eller vilken sexuell läggning denne har. Vidare skulle syftet med det nya rättssystemet vara att ge ett fullgott skydd till den svagare parten i ett parförhållande såväl under som efter förhållandet. Här skulle samlevnadens längd och om barn finns med i bilden vara avgörande för reglernas omfattning. Möjligheten att manifesteras sin kärlek utåt genom förlovning och vigsel skulle fortfarande finnas kvar, dock utan någon juridisk betydelse. Arvsrätt, underhållsskyldighet och jämkningsmöjligheter, som delvis skulle vara utformat efter mönster av ÄktB, skulle bli ett faktum för alla samlevnadsformer. Genom att bygga upp ett alternativt rättssystem på den faktiska samlevnaden, skulle därmed neutralitetsproblematiken att inte lägga sig i människors val av samlevnadsform försvinna. Att människor inte skulle ha någon möjlighet till val av samlevnadsform skulle dock inte vara av större betydelse, då reglernas ändamål skulle vara att ge ett ekonomiskt skydd för den svagare parten och vara utformade att hjälpa och inte stjälpa denne. Att basera ett rättssystem utifrån faktiska förhållanden skulle visserligen leda till tillämpningssvårigheter, vilket vi har sett exempel på i SamboL. Dock torde fördelarna med en ny lagstiftning väga upp dessa nackdelar, då den nya lagstiftningen skulle grundas på moderna föreställningar som bättre speglar samhällsutvecklingen. Här skulle inte det förhållande att man utåt sett manifesterat sin kärlek genom en vigsel eller att man är av en viss sexuell läggning, vara avgörande för omfattningen av ens juridiska skydd.

²⁶² Ryrstedt, s. 429.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Agell, Anders, *Samboende utan äktenskap*, uppl. 2:1, Helsingborg, 1985.

Agell, Anders, *Äktenskap, samboende, partnerskap*, uppl. 3, Uppsala 2004.

Bergström, Börje, Löwgren, Arne, Almgren, Hans, *Alla tiders historia*, uppl. 2:2, Arlov 1985.

Bergström, Sture, Håstad, Torgny, Lindblom, Per Hendrik och Rylander, Staffan, *Juridikens Termer*, uppl. 8, Stockholm, 1992.

Brattström, Margareta och Singer, Anna, *Rätt arv; Fördelning av kvarlåtenskap*, uppl. 2, Uppsala 2007.

Gaunt, David, *Familjeliv i Norden*, Södertälje, 1996.

Lindstedt, Cronberg, Marie, *Synd och skam*, Lund, 1997.

Saldeen, Åke, *Arvsrätt; En lärobok om arv; Boutredning och arvsifte*, Uppsala, 2006.

Ryrstedt, Eva, *Bodelning och bostad; ekonomisk självständighet eller gemenskap*, Lund 1998.

Statistiska centralbyrån, *Fakta om den svenska familjen – sammansättning och förändringar från barndom till ålderdom*, Örebro, 1994.

Författningar

Äktenskapsbalk

Sambolag (2003:376)

Ärvdabalk

Giftermålsbalk (1920:405)

Lag (1959:157) med särskilda bestämmelser om makars gemensamma bostad

Lag (1962:381) om allmän försäkring

Lag (1987:813) om homosexuella sambor

Lag (1973:651) om ogifta samboendes gemensamma bostad

Lag (1994:1117) om registrerat partnerskap

Lag (1987:232) om sambors gemensamma hem

Lag (1973:654) om äktenskapsskillnad mm.

Statens offentliga utredningar

SOU 2007:17 *Äktenskap för par med samma kön - vigselfrågor*

SOU 1981:85 *Äktenskapsbalk*

SOU 1978:55 *Att sambo och gifta sig*

SOU 1977:37 *Underhåll till barn och frånskilda*

SOU 1972:41 *Familj och äktenskap*

Propositioner

Prop.1973:32 *Förslag till lag om ändring i giftermålsbalken mm.*

Prop.1986/87:1 *Äktenskapsbalk*

Prop. 2002/03:80 *Ny sambolag*

Motioner

2007/08:C398 *Könsneutral äktenskapsbalk*

Periodika

Nordstedts, Svensk ordbok, uppl. 3, Gjøvik, 2003.

Internetkällor

<http://www.brollopsguiden.se/traditioner/klassisktfrieri.shtml> (källa hämtad den 10 oktober, 2006)

http://www.famratt.com/bodelning/bod_egendom.htm (källa hämtad den 4 september 2007)

http://www.famratt.com/pdf/kort_famratt.pdf (källa hämtad den 10 oktober, 2007).

<http://www.homo.se/o.o.i.s/1802> (källa hämtad den 7 dec december, 2006).

<http://www.sjolund.net/familj.htm> (källa hämtad den 4 september 2007).

http://www.scb.se/templates/tableOrChart____26046.asp (källa hämtad den 26 november 2007).

http://www.westlaw.se.ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614 (källa hämtad den 31 oktober 2007).

http://www.westlaw.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=614 (källa hämtad den 22 januari, 2007)

http://www.westlaw.se.ludwig.lub.lu.se/pls/onl_se/!ilseintk.request?funktion=lg&produkt=&normid=&prodid=616 (källa hämtad den 14 december 2007).

<http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=410&typ=mot&rm=2007/08&bet=C398>

Citerade källor

Agell, Anders *Äktenskap, samboende, partnerskap*, s. 172.

Ryrstedt, Eva, *Bodelning och bostad; ekonomisk självständighet eller gemenskap*, s. 33 och s. 34.

1 §, 1 st., SamboL.

1 §, 2 st., SamboL.

1 §, Lag (1987:232) om sambors gemensamma hem.

SOU 1972:41, s. 58.

Prop. 1986/87:1, s. 112.

Prop. 2002/03:80, s. 25.

Rättsfallsförteckning

NJA 1966 s. 390.

NJA 1975 s. 298.

NJA 1980 s. 705.

NJA 1981 s. 693

NJA 1982 s. 589.

NJA 1994 s. 61

NJA 1997 s. 166.

NJA 1994 s. 256

RH 1989:56

RH 1997:98.

RH 2005:34